

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Diplomová práce

Bc. Michaela Babjaková

Vzdělávání vězňů ve výkonu trestu odnětí svobody

Olomouc 2017

Vedoucí práce: doc. PaedDr. M. Musilová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedeníh pramenů, literatury a elektronických zdrojů.

V Olomouci dne 8. 12. 2017

Bc. Michaela Babjaková

Poděkování

Zde bych chtěla poděkovat vedoucí mé práce, paní doc. PaedDr. Marcele Musilové, Ph.D., především za odborné vedení při zpracování práce, ale také za ochotu, cenné rady a vstřícné jednání, které mi po celou dobu poskytovala. Rovněž chci poděkovat respondentům za spolupráci a ochotu při empirickém šetření.

A v neposlední řadě mé poděkování patří Veronice, bez jejíž silné podpory a ochoty by práce jen stěží mohla vzniknout.

Anotace

Jméno a příjmení:	Bc. Michaela Babjaková
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	doc. PaedDr. Marcela Musilová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	VZDĚLÁVÁNÍ VĚZŇŮ VE VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY
Název v angličtině:	EDUCATION OF PRISONERS DURING THEIR CUSTODIAL SENTENCE
Anotace práce:	Práce se zaměřuje na oblast vězeňství a motivaci vězňů ke vzdělávání. Pojednává o vězeňském systému v ČR, výkonu trestu odnětí svobody, programech zacházení, vzdělávacích možnostech v českých věznicích včetně aplikace na příkladu Vazební věznice Olomouc a Věznice Břeclav. Výzkum práce je realizován prostřednictvím rozhovoru se speciálním pedagogem a kazuistikou dvou propuštěných vězňů po výkonu trestu odnětí svobody. Sběr dat je proveden za pomoci polostrukturovaných rozhovorů.
Klíčová slova:	Vězeňství, motivace, vzdělávání, penitenciaristika, penologie, kazuistika, rozhovor, případová studie, vzdělávací možnosti, andragogika
Anotace v angličtině:	The thesis focuses on the area of prison and motivation of prisoners for education. It deals with the prison system of the Czech Republic, execution of imprisonment, treatment programs, educational possibilities in Czech prisons, including the example of the Olomouc detention prison and the Břeclav prison. The research of the thesis is realized through an

	interview with a special pedagogue and a case report of two released prisoners from imprisonment. Data collection is done through semi-structured interviews.
Klíčová slova v angličtině:	Prison, motivation, education, penitentiary studies, penology, case study, interview, case study, educational possibilities, andragogy
Přílohy vázané v práci:	Příloha 1, 2
Rozsah práce:	88 s. + přílohy
Jazyk práce:	Český jazyk

Obsah

Úvod	8
1 Vymezení základních pojmů	11
1.1 Penologie a penitenciaristika	11
1.2 Penitenciární pedagogika	12
2 Stručná historie vězeňství	15
2.1 Vývoj vězeňství	15
2.2 Současné pojetí vězeňství	16
2.3 Vývoj a zakotvení penitenciární pedagogiky	18
3 Výkon trestu odnětí svobody a vězeňský systém v ČR	19
3.1 Trest odnětí svobody	19
3.2 Výkon trestu odnětí svobody	21
3.2.1 Typologie věznic	22
3.3 Vězeňská služba ČR	25
3.3.1 Organizační členění vězeňské služby	27
3.3.2 Vztah vězeňské služby a vzdělávání ve věznicích	28
3.3.3 Pedagogicky působící pracovníci vězeňské služby	28
4 Vzdělávací možnosti vězňů ve výkonu trestu	31
4.1 Vzdělávání dospělých	31
4.2 Význam vzdělávání odsouzených	32
4.3 Specifika vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody	33
4.3.1 Všeobecné a profesní vzdělávání	35
4.3.2 Vzdělávací programy pro vězně v ČR	36
5 Programy zacházení	39
5.1 Význam a specifika programů zacházení	40
5.2 Typologie programů zacházení	41
5.3 Standardizace programů zacházení v ČR	42
6 Motivace vězňů	45
6.1 Motivace ve vzdělávání dospělých	46
6.2 Motivace ke vzdělání ve výkonu trestu odnětí svobody	46

6.2.1	Význam motivace ke vzdělávání při výkonu trestu odnětí svobody	47
6.2.2	Faktory ovlivňující motivaci vězňů	48
7	Charakteristika věznic na konkrétním příkladu	51
7.1	Vazební věznice Olomouc	53
7.1.1	Programy zacházení	55
7.2	Věznice Břeclav	60
7.2.1	Programy zacházení	61
8	Charakteristika výzkumného šetření	64
8.1	Cíle práce a výzkumu	64
8.2	Metody výzkumu	65
8.2.1	Rozhovor	65
8.2.2	Kazuistika (případová studie)	66
8.3	Charakteristika respondentů	66
8.4	Diskuze a shrnutí výzkumu	67
8.4.1	Rozhovor se speciálním pedagogem	67
8.4.2	Kazuistika odsouzeného – muž	72
8.4.3	Kazuistika odsouzeného – žena	76
9	Závěr	80
	Seznam použitých odborných zdrojů	82
	Elektronické zdroje	84
	Judikatura	85
	Seznam zkratk	86
	Seznam obrázků a tabulek	87
	Seznam příloh	88

Úvod

Vězeňství se v lidské společnosti uplatňuje jako jedna z nejstarších forem trestu již od počátku lidstva. Význam, účel a přístupy k vězeňství prošly mezi staletími rozsáhlým vývojem. Zatímco v minulosti bylo primárním účelem potrestání člověka, současný systém se na základě systematického působení snaží navrátit jedince zpět do společnosti a řádného života. Za daným účelem jsou vězňům poskytovány důstojné podmínky pro výkon trestu odnětí svobody a individuální programy zacházení, které na jeho osobnost působí na základě edukačních přístupů k trvalé úpravě chování a zamezení recidivy.

Vzdělávání vězňů patří mezi jeden z nástrojů edukačního působení na vězně ve výkonu trestu odnětí svobody. V rámci svého pobytu ve vězení mají vězni příležitost ke zlepšení svého všeobecného i odborného vzdělání, díky čemuž se snižuje pravděpodobnost potenciální recidivy jedince. Současná moderní společnost uplatňuje programy zacházení, v rámci kterých je v českých věznicích umožněno dosahovat studijních cílů a doplňovat znalosti a dovednosti získané v rámci základního, středoškolského, případně též vysokoškolského vzdělání. Největší rozsah v rámci vzdělávání poskytuje české vězeňství prostřednictvím účasti studia na středních odborných školách, rekvalifikací a neformálních kurzů vzdělání.

Významným aspektem k dosahování vzdělání a studijních cílů je motivace, na níž se zaměřuje má diplomová práce. Téma jsem si zvolila, jelikož motivaci ke vzdělávání i dalším edukačním aktivitám u vězňů považuji za velmi důležitou. „*Více než 40% vězeňské populace představují pachatelé násilných trestných činů, u nichž míra recidivy přesahuje 50%. Míra recidivy v České republice celkově činí 63%*“ (Věznice Ostrov, 2017).

Míra recidivy současných českých vězňů je dle mého názoru velmi vysoká, s ohledem na skutečnost, že do statistiky jsou zahrnuti též pachatelé neúmyslných trestných činů, u nichž se recidiva nepředpokládá. Motivace vězňů dle mého názoru napomůže ke zvýšení účasti na dobrovolných aktivitách programů zacházení, zvýšení vzdělanosti a pravděpodobnosti úspěšného návratu do řádného života.

Koncepce práce je převážně teoretického charakteru a vychází ze studia odborné literatury a doplnění o vhodné elektronické zdroje, vlastní názory a postoje

k problematice. Práce rovněž obsahuje empirický výzkum na základě využití metod rozhovoru a kazuistiky.

Hlavním cílem práce je zjistit jaké jsou možnosti vzdělávání v českém vězeňském systému a popsat druhy vzdělávacích oborů.

Dílčí cíle:

- popsat historický vývoj vězeňství s důrazem na vzdělávání vězňů,
- popsat problematiku výkonu trestu odnětí svobody,
- definovat podmínky vzdělávání ve vězení,
- charakterizovat vazební a běžnou věznicí,
- na základě rozhovoru a kazuistiky zjistit motivaci vězňů ke vzdělávání a důvody jejich vzdělávání.

Dílčí cíle jsou specifikovány do jednotlivých kapitol. První kapitola se zaměřuje na vymezení, definici a specifikace základních pojmů problematiky penologie, penitenciaristiky a penitenciární pedagogiky. Druhá kapitola je soustředěná na historický vývoj vězeňství od jeho počátku, až po současné pojetí. Obsahuje rovněž historické aspekty penitenciární pedagogiky, zachycující její vývoj od počátku uplatňování až po současnost.

Třetí kapitola pojednává o výkonu trestu odnětí svobody a současném vězeňském systému. Charakterizuje výkon trestu odnětí svobody, typologii věznic v ČR, vězeňskou službu v ČR, její organizační členění, vztah ke vzdělávání vězňů a pedagogicky působící pracovníky vězeňské služby. Při tvorbě poukazují na aspekty vztahu vzdělávání a výkonu trestu odnětí svobody v podmínkách českých věznic.

Čtvrtá kapitola se zaměřuje na oblast vzdělávacích možností v českém vězeňství. Popisuje oblast základního zakotvení vzdělávání vězňů v tématu vzdělávání dospělých (andragogika), dále se soustřeďuje na význam a specifikace vzdělávání odsouzených v ČR. V kapitole je zahrnuto objasnění podmínek vzdělávání vězňů a jejich konkrétní vzdělávací možnosti, které jsou v Česku značně rozsáhlé. Vězni se mohou uplatnit zejména v oborech manuálních řemesel na úrovni středních odborných škol či dovednostních a rekvalifikačních kurzů. Doplnit si však mohou rovněž středoškolské, výjimečně též vysokoškolské vzdělání. Kromě toho se věznice v případě potřeby soustřeďují na doplňování základního vzdělání a gramotnosti.

Pátá kapitola pojednává o programech zacházení, které představují významný metodický a konceptuální rámec pro vzdělávání vězňů a působení na ně rovněž v oblastech psychologie, vytváření pracovních návyků a dalších aspektech nutných pro uplatnění v životě na svobodě.

Šestá kapitola se již soustřeďuje na motivaci ke vzdělávání vězňů, vycházející z oblasti motivace ke vzdělávání dospělých se specifikací na motivaci vězňů ve výkonu trestu odnětí svobody. Sedmá kapitola zahrnuje představení a charakteristiku Vazební věznice Olomouc a věznice Břeclav, jejich organizační strukturu a konkrétní aktivity programů zacházení, se zaměřením na aktivity vzdělávací.

Výzkum práce je realizován prostřednictvím metod rozhovoru a kazuistiky, kdy je sběr dat proveden prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů. Na začátku je charakterizována metoda výzkumu a výzkumné otázky, jejichž odpovědi jsou zpracovány v závěru práce, výzkumné otázky a charakteristika respondentů. První část výzkumu zahrnuje rozhovor se speciálním pedagogem krajské věznice, týkající se vzdělávání vězňů, jejich motivace, motivačních i demotivačních faktorů, vlivů a snahy edukačních pracovníků o zvýšení motivovanosti vězňů. Druhá část výzkumu obsahuje dvě případové studie na základě rozhovorů s bývalými trestanci Vazební věznice Olomouc – muž a žena. Na základě rozhovorů jsou zjištěny jejich znalosti ohledně vzdělávacích programů věznice, průběh a přínosy jejich vzdělávání a aspekty ovlivňující jejich motivaci během výkonu trestu odnětí svobody.

1 Vymezení základních pojmů

První kapitola se zaměřuje na vymezení, definici a specifikace základních pojmů problematiky penologie, penitenciaristiky a penitenciární pedagogiky.

1.1 Penologie a penitenciaristika

Pro účely diplomové práce je nejprve nutné definovat základní pojmy spojené s vězeňstvím a vzděláváním osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Penologii lze definovat jako „*vědu o trestu a trestání, která se zabývá účinky trestu z hlediska volby vhodného způsobu ovlivnění. Soustřeďuje se na postupy a způsoby zacházení s pachateli trestných činů s cílem zamezení jejich recidivy*“ (Mařádek, 2005, s. 9).

Vědní disciplína zkoumá účinnost různých druhů trestů na vybrané jedince, sociálně patologické jevy, procesy a vztahy vznikající v důsledku aplikace trestu na odsouzeného jedince, historický kontext a koncepce samotné penologie. Jako věda zkoumá penologie psychosociální a fyzickou realitu pachatele, od níž se mohou odvíjet motivy a dispozice k páchání závažných přečinů. Zejména se zajímá o sociální zázemí pachatele, dosažené vzdělání, věk, vztah k lidem, apod. (Mařádek, 2005)

V rámci penologických výzkumů dochází k pozorování a zkoumání výchovného zacházení s vězni, systému fungování vězeňských institucí i dalších aspektů sankcionování. Tyto aspekty mají vliv na úpravu chování pachatele tak, aby korespondovalo s legislativou a společensko-mravními požadavky života v moderní společnosti, příkladem jsou ochranná opatření nebo alternativní zacházení. (Raszková, Hoferková, 2014)

Konkrétním předmětem zkoumání penologie mohou být metody zacházení s pachateli trestných činů, tedy tresty a způsoby jejich výkonu, které maximálním účinkem trvale a stabilně upravují chování pachatele za účelem jeho opětovného začlenění do řádné společnosti. (Raszková, Hoferková, 2014)

Penologie vychází ze skutečností, které zakotvují trest v legislativě republiky v podobě trestního zákona, stejně jako v dalších vyspělých společnostech. U trestu je důležitá jeho kvalitativní stránka, která ukládá vhodný trest (typ věznice) konkrétnímu

pachateli individuálně, na základě posouzení závažnosti jeho činu soudem. Odnětí svobody nepředstavuje pouze výchovnou metodu k zabránění recidivy pachatele, ale pomáhá zároveň chránit společnost před jeho další trestnou činností. (Černíková, 2008)

Kvantitativní stránka trestu vychází z jeho délky, která je rovněž stanovena soudem na základě posouzení konkrétního případu spáchaného trestného činu. Délka trestu je určena jako zvláštní forma kvantifikace míry nebezpečnosti pachatele a současně vyjadřuje minimální potřebnou délku ochrany společnosti před jeho působením v komunitě občanů. Posledním důležitým aspektem zkoumání penologie je morální profil pachatele, který je klíčový pro další postupy trestání a posuzování trestného činu. Míra morálního odsouzení se u podobných trestných činů může významně lišit, např. nechtěné zabití vs. chladnokrevná vražda. (Černíková, 2008)

Penitenciaristika je pojem, který lze definovat jako nauku o výkonu a účinnosti trestu odnětí svobody z pohledu obecných i zvláštních podmínek. Soustřeďuje se především na využívané nápravné metody, formy a prostředky k dosažení řádné nápravy, a to na základě momentálního výchozího stupně dosažené nápravy. Zda pachatel činu lituje/nelituje, má/nemá zájem o začlenění se do společnosti. (Černíková, 2008)

Popelka (2011, s. 7) definuje penitenciaristiku jako „*nauku o výkonu a účincích trestu odnětí svobody z hlediska obecných a zvláštních podmínek, především aplikovaných metod, forem a prostředků nápravně výchovné činnosti.*“ Obor penitenciaristiky vychází z aplikace poznatků jiných vědních oborů do oblastí vězeňství a penologie, např. psychologie, sociologie, právo a pedagogika. Penitenciaristika se propojuje s vědní praxí oborů zabývajících se chováním a psychikou člověka, za účelem řešení problémů věznění jedince a jeho cíle, tj. nápravou. (Popelka, 2011)

1.2 Penitenciární pedagogika

Penitenciární pedagogika již představuje specifický vědní obor z oblasti pedagogiky, jež je předmětem mé diplomové práce. Jedná se o disciplínu, jež se zabývá nejen vzděláváním odsouzených trestanců, ale také dalších aspektů s ním spojených, např. specifika, motivace, cíle, uplatnění apod. Penitenciární pedagogika se soustřeďuje na specifika výchovného působení na všechny kategorie odsouzených ve výkonu trestu.

Využívá poznatky z obecné a speciální pedagogiky i jiných vědních disciplín, jež se přímo či nepřímo vztahují ke vzdělávání odsouzených. (Černíková, 2008)

Poznatky lze získávat primárně – vlastním sběrem a zpracováním informací nebo sekundárně – z již existujících odborných zdrojů, přičemž pro vytvoření kvalitních primárních informací je potřeba získat dostatek znalostí ze zdrojů sekundárních a praxe. Jelikož se penitenciární pedagogika vztahuje konkrétně k zacházení s odsouzenými ve věznicích, jedná se o jednu ze složek penologie a z hlediska pedagogiky ji lze zařadit do oblasti speciální andragogiky. (Černíková, 2008)

Základním cílem penitenciární pedagogiky je výchova jedince v souladu se zásadami obecné pedagogiky, jejíž objektivní omezení a bariéry představují délka trestu odnětí svobody a vliv komplexně needukativního prostředí věznice. Z daných důvodů nelze základní cíle obecné pedagogiky naplňovat v celém rozsahu kvůli podmínkám i režimu věznice, čímž obor tak spadá do oblasti speciální pedagogiky. Subjektivní bariéry často představují nedostatek motivace a zájmu o vzdělání, nezáměr o nápravu a zvyšování vlastních kompetencí, sociální a společenské bariéry a další. Překonávání subjektivních bariér v podmínkách vězení je často mnohem složitější než při běžném andragogickém procesu. (Mařádek, 2005)

Vzdělávání odsouzených zajišťuje speciální pedagog, jehož kompetence odpovídají specifickým vzdělávacím a osobnostním požadavkům odsouzených. Jedná se o odborného zaměstnance věznice či externího zaměstnance, jež je odpovědný za odbornou úroveň realizace programu zacházení a vnitřní diferenciaci. Ve své pracovní náplni metodicky usměrňuje výkon práce pedagogů volného času a vychovatelů věznice, rovněž zajišťuje a odpovídá za úroveň odborného zacházení s konkrétními vězni, na základě jejich záznamů. (Černíková, 2008)

Pro realizaci řádného procesu vzdělávání odsouzených je zapotřebí řady vzájemně na sebe navazujících a působících aktivit. Nejprve dochází ke zpracování pedagogické diagnostiky a přehledu aktivit programu zacházení. Speciální pedagog se podílí na výběru odsouzených ke vzdělávání, rekvalifikaci a zařazení do pracovního programu. Zajišťuje také všeobecné a odborné vzdělávání odsouzených na základě jejich dosaženého vzdělání a cílů vzdělávání. Cílem vzdělávacího procesu je často dosažení a dokončení žádoucí úrovně vzdělání, které vyžaduje snadnější opětovné začlenění do společnosti a fungování v komunitě. Úspěchy lze měřit na základě dosažených výsledků

během pozorování pracovního uplatnění odsouzeného po propuštění z vězení.
(Černíková, 2008)

2 Stručná historie vězeňství

Druhá kapitola je soustředěná na historický vývoj vězeňství od jeho počátku, až po současné pojetí. Obsahuje rovněž historické aspekty penitenciární pedagogiky, zachycující její vývoj od počátku uplatňování až po současnost.

2.1 Vývoj vězeňství

Vězeňství je považováno za důležitý faktor sociální nápravy a využívá se jako výchovný prostředek již řadu tisíciletí. Zatímco v nejstarších dějinách se často univerzálním trestem stávala smrt a později též přišly historické legislativní dokumenty např. Chammurapiho zákoník (oko za oko, zub za zub), od starověké historie se začalo využívat věznění odsouzených osob za účelem jejich odloučení od společnosti a potrestání. Dalším účelem bylo rovněž odstrašení potenciálních pachatelů od jejich rozhodnutí spáchat zločin. Veškeré původní účely věznění jako trestu rovněž přetrvávají až do současnosti. (Stanko, Gillespie, Crews, 2004)

Dávné středověké, starověké tresty i vězení se do velké míry ve většině rysů shodují. Vězení mělo typicky více trestní a zstrašovací účel než nápravný. Pro období středověku jsou charakteristické podobné tresty jako ve starověku. Vynesení trestu mělo vliv také na trvalé společenské postavení pachatele. (Stanko, Gillespie, Crews, 2004)

Podmínky života ve vězení byly mnohdy i za nepatrný zločin nehumánní a útrpné. Mezi tresty se řadily nenávratné bolestivé a ponižující praktiky, jež měly za účel potrestání pachatele a trvalé označení sociálního vyloučení (cejchování – vypalování značek do těla). Sociální i životní podmínky ve vězení byly na velmi nízké úrovni, ve vězení odsouzení trpěli hladem, žízní a nedostatkem dalších základních životních podmínek, jako pohyb, hygiena apod. Ve věznicích se často rozmáhaly epidemie smrtelných chorob, jež okolí nebylo schopné ani ochotné řešit a vězni hromadně umírali na běžné i vážné nemoci. Nejvíce chřipka, cholera, mor anebo tuberkulóza. (Stanko, Gillespie, Crews, 2004)

Věznění však představovalo pouze nejmírnější formu trestu. V rámci individuálního posouzení lze spekulovat, zda onu nejmírnější formu představovalo

věznění či smrt, vzhledem k podmínkám však považují usmrcení za mírnější formu trestu než trvalé uvěznění. Vedle usmrcení byli odsouzení často před smrtí bolestivě mučeni (vyvrhnutí, lámání na kole, španělská bota atd.), vzhledem k čemuž i věznění představovalo stále mírnou formu trestu. (Stanko, Gillespie, Crews, 2004)

Oblast penologie jednou z největších reforem za svou historii prošla v novověku, původně v osvěcenské Francii, kdy došlo ke kompletní změně filosofického pohledu na věznění, tresty za provinění a jejich význam. V době osvícenství bylo upuštěno o fyzické krutosti a věznění se začalo využívat jako preventivní nástroj trestu, sloužící především k ochraně společnosti. Trest odnětí svobody se stal hlavním trestem i pro závažné zločiny a trestání se celkově začínalo stávat humánní formou trestu. Od způsobení fyzického i psychického utrpení se trestání přesunulo k suspendaci práv na svobodu a volný pohyb. Zbývající fyzické i další formy trestu již spadají pod rozhodnutí justice, která měla dle přísných pravidel právo rozhodnout o míře viny a potrestání. Přesto však v mnoha případech bylo namísto o věznění rozhodnuto o odsouzení trestu smrti bez směřodatných důkazů. (Fábry, 2000)

2.2 Současné pojetí vězeňství

Věznění jak je známo ve svém současném pojetí a definici, se začalo uplatňovat koncem 19. století. Trest odnětí svobody se ve své současné formě na základě jednodušších pravidel začal ukládat nejprve odsouzeným v Itálii, Německu, Švýcarsku a USA. Účelem vězení již není pouze trestat, zastrášovat a chránit společnost. Proces odnětí svobody má za cíl odsouzeného znovu zařadit do řádné společnosti, vzdělávat, reintegrovat a výchovně působit způsobem, který odsouzenému umožní opětovně se zapojit do společnosti a stát se plnoprávným občanem. (Fábry, 2000)

Přestože se v mnoha případech propuštěnému podaří znovu zapojit do běžného života, ve společnosti vůči němu mohou existovat předsudky a stereotypy, které na jeho nápravu a její udržení působí demotivačně a negativně. Pokud se dříve odsouzený setkává s negativními reakcemi na svou minulost, může mít situace dle mého názoru vliv na jeho možnou recidivu.

Od 19. století se rovněž intenzivně rozvíjí mezinárodní spolupráce, jež má vliv na penologii i penitenciární pedagogiku. Od roku 1950 již spadá mezinárodní pojetí a formování vězeňství pod Organizaci spojených národů. Roku 1948 byla přijata OSN

důležitá listina *Všeobecná deklaráce lidských práv*, která sloužila jako podklad a inspirace pro řadu podobných národních dokumentů. Deklarace mimo jiné stanovuje právo každého člověka na vzdělání, což bylo pro rozvoj, formování i financování penitenciární pedagogiky po celém světě klíčové. (Van Zyl Smit, Snacken, 2009)

V následujících letech OSN vydala další klíčový dokument *Minimální standardní pravidla pro zacházení s vězni*, který v mezinárodní legislativě pevně ustanovil humánní zacházení s vězni všech vyspělých i dalších států OSN. Roku 1975 byla valným shromážděním OSN rovněž přijata mezinárodní *Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání*. Mimo OSN se oblastí humánní penologie a rozvoje penitenciární pedagogiky zabývá též Rada Evropy, která se u OSN inspirovala k vytvoření dokumentu *Evropská vězeňská pravidla a řada doporučení z oblasti vězeňství*. (Van Zyl Smit, Snacken, 2009)

Veškerými uvedenými dokumenty se v současnosti řídí všechny věznice v ČR a od jejich ustanovení se odvíjí český vězeňský systém, pravidla i postupy. Stejně jako jiné země Evropy, přijala Česká Republika výše uvedené dokumenty a realizuje je ve svých podmínkách (Mařádek, 2005). Na základě evropských i světových mezinárodních dokumentů byla v ČR sepsána *Listina základních práv a svobod*, která veškerým lidem včetně vězňů zajišťuje, že „*nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu.*“ (Usnesení Předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., čl. 26).

Podmínky vězeňství v ČR jsou dále ustanoveny a specifikovány v mezinárodních smlouvách, tuzemských i mezinárodních zákonech, vyhláškách ministerstva spravedlnosti a doporučení *Výboru ministrů Rady Evropy*. Pro oblast penologie nemá ČR vlastní teoretické zázemí, zjištěné poznatky vychází z práce a výzkumů *Institutu pro kriminologii a sociální prevenci a zahraničních zkušeností*. České vězeňství je hodnoceno a kontrolováno prostřednictvím každoročních kontrol, jejichž výstupem je mimo jiné obecné zhodnocení stavu českého vězeňství v dokumentech *Výroční zpráva Vězeňské služby ČR* a *Zpráva pro vládu České republiky o stavu vězeňství* (Mařádek, 2005).

2.3 Vývoj a zakotvení penitenciární pedagogiky

Počátky penitenciární pedagogiky sahají zhruba do přelomu 15. a 16. století, kdy se vyjma aplikace jiných trestů začalo uplatňovat vedení k mravní výchově, poskytování elementárního vzdělání (čtení, psaní) a vyučování manuálních řemesel. Přístupy se neuplatňovaly v běžných věznicích, ale spíše ústavech či útulcích, které fungovaly jako mírnější forma věznění pro mládež a ženy. První penitenciární přístupy, kdy se vězni po odbytí určité délky trestu mohli vyučit určitému řemeslu, pochází z doby osvícení, kdy se novým přístupům začali věnovat v Británii a jejích koloniích. (Fábry, 2000)

Pevnější a efektivnější aplikace vzdělávání vězňů pochází stejně jako současné pojetí odnětí svobody z konce 19. století. Příkladem může být skutečnost, kdy v Česku byli nezletilí trestanci povinni účastnit se školního vyučování a v některých věznicích byla rovněž aplikována povinná výuka náboženství pro všechny vězně do 35 let. Ve 20. století již čeští vězni mohli být vyučováni hudbě a zpěvu, dokonce byly vězňům zadávány a kontrolovány domácí úkoly. (Uhlík, 2006)

Přestože se v jiných evropských zemích penitenciární pedagogika rozvíjela i během 2. světové války, v Česku byla nacistická okupace pro vzdělávání vězňů velkou bariérou. Vzdělávání vězňů bylo považováno za nežádoucí a až do nástupu komunismu byla vězňům povolena pouze příležitostná mravní a náboženská výchova (Uhlík, 2006).

Nástup normalizace po roce 1965 znamenal pro vzdělávání ve vězení pozitivní změnu. V rámci programu zacházení bylo odborné vzdělávání zařazeno jako běžná součást a věznice byly přejmenovány na nápravně výchovné ústavy. Možnosti vzdělávání byly pochopitelně omezeny komunistickým režimem, který poskytoval pro vzdělávání pouze vybrané informace a povoloval vězňům pouze určité pracovní možnosti. (Uhlík, 2006)

Po roce 1989 oblast české penologie a penitenciární pedagogiky zaznamenala příliv západních trendů, stejně jako ve většině jiným oborů a právo na vzdělávání vězňů bylo legislativně zakotveno v Listině základních lidských práv a svobod. Vzdělávací aktivity vězňů upravuje Český právní řád a již výše zmiňované nadnárodní normy a dokumenty. (Uhlík, 2006)

3 Výkon trestu odnětí svobody a vězeňský systém v ČR

Třetí kapitola pojednává o výkonu trestu odnětí svobody a současném vězeňském systému. Charakterizuje výkon trestu odnětí svobody, typologii věznic v ČR, vězeňskou službu v ČR, její organizační členění, vztah ke vzdělávání vězňů a pedagogicky působící pracovníky vězeňské služby. Při tvorbě poukazují na aspekty vztahu vzdělávání a výkonu trestu odnětí svobody v podmínkách českých věznic.

3.1 Trest odnětí svobody

Trest odnětí svobody dle § 52 odst. 2,3 trestního zákoníku zahrnuje nepodmíněný trest odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a výjimečný trest, pokud zákon nestanoví jinak.

Trest odnětí svobody je zakotven v systému trestů dle trestního zákoníku ČR. V rámci taxativního výčtu pravidelných druhů trestů se trest odnětí svobody řadí mezi systém trestů skládající se z trestu odnětí svobody, domácího vězení, obecně prospěšných prací, propadnutí majetku, peněžitého trestu, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, zákazu činnosti, zákazu pobytu, zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, ztráty čestných titulů nebo vyznamenání, přičemž jednotlivé tresty mohou být vzájemně kombinovány dle určených pravidel (§ 52 odst. zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, ve znění pozdějších předpisů).

Trest odnětí svobody v dělení dle zájmu odsouzeného uvádí Jelínek (2009):

- tresty postihující svobodu – odnětí svobody, domácí vězení, obecně prospěšné práce, zákaz pobytu, zákaz činnosti, trest zákazu vstupu na vybrané společenské akce,
- tresty majetkové – peněžitý trest, propadnutí věci, majetku či jiné majetkové hodnoty,
- tresty na cti – ztráta čestných titulů a vyznamenání, ztráta vojenské hodnosti.

Trest odnětí svobody lze definovat jako trest realizovaný prostřednictvím omezení volného pohybu, svobodného jednání a projevů na veřejnosti prostřednictvím nuceného pobytu ve výchovně nápravném zařízení (věznici) zřízeného za účelem výkonu trestu. V rámci výkonu trestu se odsouzený podřizuje kárnému režimu, který má za úkol dosažení požadovaných změn v chování jedince trvale. (Černíková, 2008)

Práce se zabývá vzděláváním vězňů, proto je pro její účely směrodatné pojetí trestu odnětí svobody ve formě nepodmíněné. Nepodmíněný trest odnětí svobody kromě své reintegrační funkce má pro společnost funkci preventivní ochrany před dalším nežádoucím působením odsouzeného. Omezení jeho svobody napomáhá zamezení páčání trestné činnosti. Výchovný účel trestu má podobu omezení osobní svobody se současným systematickým působením na chování pachatele během výkonu trestu. Trest odnětí svobody lze uložit za jakýkoli trestný čin, přičemž pouze v případech, kdy jiné alternativní tresty není možné či vhodné uložit a alternativní trest by s největší pravděpodobností nepomohl jedinci dosáhnout požadovaných výsledků reintegrace. (Černíková, 2008)

Trvání trestu odnětí svobody nemá stanovenou svou dolní hranici a za obecnou horní hranici je považována sazba 20 let odnětí svobody. Překročení horní hranice dvaceti let je povoleno pouze za výjimečných podmínek, konkrétně v případě velmi závažných trestných činů, případů velmi závažné recidivy a při posuzování trestných činů spáchaných ve prospěch organizovaného zločinu. Délka trestu může poté činit 20 až 30 let anebo doživotí. Překročení hranice je rovněž povoleno v rámci sčítání trestů za více po sobě spáchaných trestných činů. (Jelínek, 2009)

Dlouhodobé tresty již slouží více k ochraně společnosti před pravděpodobnou recidivou pachatele, jelikož se míra motivace s nadměrnou délkou trvání trestu snižuje. Například pokud je vězeň odsouzen na 20 let odnětí svobody, v blízké budoucnosti nespátřuje východisko a důvody ke vzdělávání. Řada informací, které danou cestou získá, se rovněž do doby jeho propuštění může změnit a původní znalosti se tak stanou bezpředmětnými. Výkon dlouhodobých trestů je rovněž spojen s nebezpečím vysokého vlivu škodlivých vlivů uvěznění a deformací osobnosti jedince. (Jelínek, 2009)

3.2 Výkon trestu odnětí svobody

Zajišťování výkonu trestu odnětí svobody (VTOS) patří základní činnosti vězeňské služby ČR. Pro ČR danou oblast upravuje *zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů* doplňující *Vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb.*, určující řád výkonu trestu odnětí svobody.

Jednání a zacházení s odsouzenými je omezeno a upraveno *Listinou základních práv a svobod*, určující práva na důstojnost všech občanů bez rozdílů. Vězni svůj trest vykonávají pouze způsobem respektující lidskou důstojnost, který v rámci využívání omezujících negativních jevů zbavení svobody a pedagogického působí, vytváří pozitivní vliv na reintegraci do řádné společnosti. Jednání s odsouzeným nesmí způsobit ohrožení na zdraví a podporovat vlivy a aspekty napomáhající schopnosti vést po propuštění život v souladu se zákonem. (Raszková, Hoferková, 2013)

Základní principy jednání s odsouzenými jsou upraveny v *Koncepci rozvoje českého vězeňství do roku 2015* následovně:

- se všemi odsouzenými ve VTOS musí být zacházeno s ohledem na jejich lidská práva a důstojnost,
- důstojný a humánní VTOS a VVZ lze realizovat pouze ve věznicích, které zajišťují bezpečnost a bezpečí celé společnosti, vězňům i vězeňskému personálu,
- omezení osob vykonávajících trest má být uplatňováno pouze do rozsahu nezbytnému k dosažení účelu trestu odnětí svobody či výkonu vazby,
- život ve věznici se v pozitivních aspektech života maximálně blíží životu ve společnosti,
- rizika představovaná jednotlivými vězni mají být posuzována přísně individuálně a pouze podle toho má být s nimi jednáno,
- výkon trestu odnětí svobody má být plánován individuálně s důrazem na vytváření nejlepších možných podmínek pro reintegraci po propuštění.

Výkon trestu odnětí svobody probíhá zpravidla ve věznici, případně v jiném zařízení (vazební věznice, detenční ústav). V rámci výkonu trestu se odsouzení podřizují programu věznice, kterou upravují programy zacházení, jimiž se zabývá kapitola 5. Během pobytu ve věznici je klíčovou neustálou aktivitou systematické edukační působení na odsouzeného, který prostřednictvím výchovně-vzdělávacích aktivit upravuje svůj přístup k řádnému životu ve společnosti. (Raszková, Hoferková, 2013)

Cílem výkonu trestu je dosažení adekvátní nápravy a reintegrace odsouzené osoby do společnosti, pouze v ojedinělých případech je cílem trvalá izolace odsouzeného, a to v podobě výjimečných trestů. Základní program a řád věznice vychází z jejího konkrétního typu, kdy se přístupy v různých typech věznic od sebe diametrálně odlišují (typ A vs. typ D), na což se zaměřuje následující podkapitola. (Raszková, Hoferková, 2013)

3.2.1 Typologie věznic

Typologie a charakteristika jednotlivých typů věznic je právně zakotvena v trestním zákoníku ČR a jeho příslušných vyhláškách. Na základě posouzení účelu trestu a účelům řádného navrácení do života může soud rozhodnout o umístění odsouzeného do jiného typu věznice, než uvádí definice stanovené zákonem. Výjimku představují pachatelé odsouzení výjimečným trestem odnětí svobody na doživotí, kteří jsou vždy umístěni do nejpřísnějšího typu vězení. Následující typologie je zpracovaná na základě §56 odst. 2a) zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, ve znění pozdějších předpisů a §51 - 54 Vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., udávajících řád výkonu odnětí svobody v jednotlivých typech věznic.

➤ Věznice s dohledem

Jedná se o nejmírnější typ věznice, kde se nachází osoby odsouzené z nedbalostních přečinů. Pachatel může být umístěn ve věznici s dohledem (věznice typu A) za podmínky, že dosud nebyl odsouzen za úmyslný trestný čin. Dohled je vykonáván pouze vychovateli.

Režim ve věznici je velmi volný, odsouzení se v prostorách ubytovny pohybují bez omezení a ložnice se nezamykají. Odsouzení mohou nosit vlastní oděv

a navštěvovat zaměstnání bez dozoru pracovníka vězeňské služby. Pokud získají povolení a souhlas ředitele věznice, smí sami navštěvovat sebou zvolené kulturní akce.

➤ **Věznice s dozorem**

Věznice s dozorem neboli věznice typu B je určena pro dva druhy odsouzených. První typ představují pachatelé úmyslných trestných činů, jejichž trest dosahuje maximální délky tří let a dosud nebyli odsouzeni k odnětí svobody za úmyslný trestný čin. Druhým typem jsou osoby, jež spáchaly přečin z nedbalosti, a již v minulosti byli trestáni pro úmyslný trestný čin. Dozor nad vězni realizují dozorcí.

Věžňům je poskytnuta relativní volnost pohybu, nejčastěji v organizovaných skupinách pod dohledem zaměstnance vězeňské služby. Ubytovna se v nočních hodinách zavírá a odsouzení pracují zpravidla pod nepřímým dohledem pracovníků vězeňské služby. Vězni mohou nosit vlastní oděv a v doprovodu pracovníka vězeňské služby navštěvovat vybrané společenské akce.

➤ **Věznice s ostrahou**

Třetí typ věznice již představuje institut se zpřísněným režimem. Odsouzení ve věznici typu C jsou pachatelé úmyslných trestných činů, u nichž nebyly splněny podmínky pro zařazení do věznice typu B či D a rovněž pro pachatele nedbalostních přečinů, jež z určitých důvodů nebyli zařazeni do mírnějšího typu věznice.

Odsouzení se mohou v prostorách věznice pohybovat výhradně pod dohledem příslušníka vězeňské služby, pracovat mohou pouze výjimečně za zvláštních podmínek (pod přísným dohledem dozorce, pouze v prostorách věznice). Na ubytovnách jsou vězni zamykáni.

➤ **Věznice se zvýšenou ostrahou**

Věznice se zvýšenou ostrahou neboli věznice typu D představuje nejpřísnější formu věznice v ČR. Určené jsou pro pachatele vykonávající nepodmíněný trest odnětí svobody, odsouzené za velmi závažný zločin v délce trvání výkonu trestu minimálně osmi let. Dále jsou do věznic se zvýšenou ostrahou umístováni pachatelé odsouzení k výjimečnému trestu a pachatele trestných činů spáchaných ve prospěch skupiny organizovaného zločinu. Rovněž je určena pro pachatele, jež spáchali úmyslný trestný čin v posledních pěti letech nebo unikli z vazby či výkonu trestu.

Věznice typu D se od ostatních typů odlišují ve skutečnosti, že jsou odsouzení zamykáni do cel a v prostorách věznice se mohou pohybovat pouze pod dohledem příslušníka vězeňské služby. Volný pohyb je vězňům zakázán a pracovat mohou na pracovištích uvnitř věznice nebo přímo v celách.

➤ **Další možnosti členění věznic**

Výše uvedené typy věznic představují základní způsob dělení věznic. Kromě něj však existují další způsoby dělení, jež se uplatňují v praxi. V praxi se osoby, jež spáchaly trestný čin či jsou z jeho spáchání obviněni rozděleni na odsouzené a obviněné. Obviněni jsou umisťováni do **vazebních věznic**. V praxi mohou být rozlišovány následující typy výkonu vazby (Raszková, Hoferková, 2014):

- ✓ vazba se zmírněným režimem – obviněni se mohou volně pohybovat ve vybraných prostorech věznice, s povolením ředitele mohou věznici opouštět, pracovat mohou rovněž mimo věznici,
- ✓ vazba „pevnou formou“ – cely obviněni opouštějí pouze pro úkony související s trestním řízením, návštěvou lékaře, vycházek, návštěv v návštěvní místnosti a plněním programu zacházení, mohou používat vlastní televizní a rádiové přijímače.

Specifickou formou edukačního ústavu je **detenční ústav**, který je svým charakterem na pomezí vězení a zdravotnického zařízení. Umístěné jsou zde osoby, jež páchaly trestnou činnost ve spojení se závislostí na návykových a psychotropních látkách a duševně či psychicky nemocné osoby páchající trestnou činností. (Raszková, Hoferková, 2014)

Po rozhodnutí soudu jsou obviněni propuštěni na svobodu či umístěni do jednoho z výše definovaných typů věznic na základě závažnosti přečinu a předchozí kriminální aktivity. Věznice se dále dělí na mužské, ženské, věznice pro mladistvé a pro matky s dětmi. Jak vychází z názvu, rozmístění závisí na základních fyziologických znacích odsouzené osoby, tj. věk a pohlaví. (Raszková, Hoferková, 2014)

3.3 Vězeňská služba ČR

Vězeňství neboli vězeňská služba představuje významnou součást české justice a patří mezi důležité složky veřejného sektoru. Vězeňství napomáhá naplňování veřejných služeb v podobě převýchovy nebezpečných a nepřizpůsobivých občanů a s tím nepřímo spojenou ochranou veřejnosti. Jako složka veřejné správy se plně podřizuje Ministerstvu spravedlnosti. Úkolem vězeňské služby je přispívat k ochraně společnosti prostřednictvím izolace odsouzených i obviněných pachatelů trestné činnosti, ale současně zajištění jejich maximální možné reintegrace do společnosti na základě vytváření vhodných podmínek, mezi něž patří též poskytování vzdělávacích možností. (Černíková, 2008)

Vězeňství proto představuje vedle policie jednu z nejdůležitějších složek sociálního systému zacházení s kriminálními pachateli, která se v rámci penitenciárního působení zaměřuje na pozitivní změnu v chování osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Vzdělávání a zvyšování profesních kompetencí dle mého názoru i názoru řady autorů zvyšuje jejich potenciál a předpoklady pro úspěšný návrat do společnosti.

Vězeňská služba byla zřízena na základě ustanovení zákon č. 555/1992 Sb., o *Vězeňské službě a justiční stráži ČR*, dne 17. listopadu 1992, přičemž účinnosti nabyl od 1. 1. 1993. Vězeňská služba je odpovědná za řízení vězeňství ve vazebních i dalších typech věznic (s dohledem, s dozorem, s ostrahou, se zvýšenou ostrahou), ochranu pořádku a bezpečnosti při výkonu soudnictví, správě soudů, činnostech státních zastupitelství a Ministerstva spravedlnosti (§ 1 odst. 1 zákona č. 555/1992 Sb., o *Vězeňské službě a justiční stráži ČR*, ve znění pozdějších předpisů).

Mezi povinnosti a úkoly vězeňské služby vedoucí k naplňování cílů reintegrace odsouzených dle § 2 odst. 1 zákona 555/1992 patří:

1. Spravovat a střežit vazební věznice a věznice, dodržovat zákonem stanovené podmínky výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody (VTOS).
2. Střežit, předvádět a eskortovat osoby ve výkonu vazby a VTOS.

3. Prostřednictvím programů zacházení soustavně působit na osoby ve VTOS a vybrané skupiny osob ve výkonu vazby s cílem vytvořit předpoklady pro zajištění řádného způsobu života.
4. Realizovat výzkum v oboru penologie a využívat jeho výsledky a vědecké poznatky v praxi.
5. Zajišťovat pořádek a bezpečnost v budovách soudů, státních zastupitelství, Ministerstva spravedlnosti a v jiných místech jejich činnosti v rozsahu stanoveném daným zákonem, při výkonu pravomoci soudů a státních zastupitelství.
6. Vytvářet podmínky pro pracovní a jinou účelnou činnost osob ve výkonu vazby a VTOS.
7. Provozovat hospodářskou činnost za účelem zaměstnávání osob ve VTOS, případně i osob ve výkonu vazby (VVZ).
8. Vést evidenci osob ve VVZ a VTOS České republiky.
9. Plnit úkoly, které pro ni vyplývají z vyhlášených mezinárodních smluv, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána.
10. Zabezpečovat vzdělávání příslušníků Vězeňské služby a občanských zaměstnanců Vězeňské služby prostřednictvím Akademie vězeňské služby a vzdělávání osob VVZ a VTOS prostřednictvím Středních odborných učilišť (SOU).
11. Poskytovat zdravotní péči osobám ve VVZ a VTOS, příslušníkům a občanským zaměstnancům Vězeňské služby a v případě potřeby též zabezpečit specializovanou zdravotní péči v mimovězeňských zdravotnických zařízeních.
12. Prošetřovat vlastními pověřenými orgány trestnou činnost osob VVZ, VTOS a zabezpečovací detence a ve spolupráci s Policií České republiky se podílet na prevenci a odhalování trestné činnosti příslušníků vězeňské služby.

3.3.1 Organizační členění vězeňské služby

Organizační členění vězeňské služby ČR je právně zakotveno v § 1 odst. 4 zákona 555/1992 následovně:

- generální ředitelství – strategicky řídí vězeňskou službu, organizuje a kontroluje činnost jednotlivých věznic, vazebních věznic a Institutu vzdělávání, generální ředitel je odpovědný ministru spravedlnosti, který jej jmenuje a odvolává,
- vazební věznice – zřizuje a ruší je ministr spravedlnosti, v čele stojí ředitelé, které odvolává a jmenuje generální ředitel,
- věznice – zřizuje a ruší je ministr spravedlnosti, v čele stojí ředitelé, které odvolává a jmenuje generální ředitel,
- Institut vzdělávání – zajišťuje aspekty poskytování vzdělávacích příležitostí pracovníkům vězeňské služby.

Jednotlivé organizační složky vzájemně spolupracují a jejich cílem je stanovený cíl vězeňské služby napomáhat reintegraci odsouzených do společnosti. Prostřednictvím své práce se komplexně podílí na poskytování nejen vhodných podmínek, ale též příležitostí ke zlepšení a urychlení návratu do běžné komunity. Legislativa rovněž uvádí další organizační rozdělení vězeňské služby na následující složky a jejich úkoly dle § 3 zákona 555/1992:

- vězeňská stráž – ozbrojený sbor, střeží, předvádí a eskortuje osoby ve výkonu vazby a trestu odnětí svobody,
- justiční stráž – ozbrojený sbor, zajišťuje pořádek a bezpečnost v budovách soudů, státních zastupitelství, Ministerstva spravedlnosti, případně dalších místech výkonu jejich činnosti,
- správní služba – neozbrojená složka, zabezpečuje organizační, ekonomickou, vzdělávací, výchovnou a další odbornou činnost vedoucí k trvalé a efektivní reintegraci odsouzených, rozhoduje ve správním řízení podle zvláštních právních předpisů.

3.3.2 Vztah vězeňské služby a vzdělávání ve věznicích

Vězeňská služba v rámci svých činností plní funkce zaměřující se na vzdělávání odsouzených ve VTOS. Prostřednictvím programů zacházení vybraní pracovníci vězeňské služby systematicky působí na vězně vzdělávacími a dalšími edukačními aktivitami, kdy cílem působení je vytvořit předpoklady pro vedení řádného způsobu života po propuštění na svobodu. (Jůzl, 2014)

V rámci edukační listiny programů zacházení vězeňská služba zajišťuje vzdělávací možnosti a programy, plánuje a organizuje jejich realizaci. V rámci své výzkumné aktivity napomáhá k získávání a aplikaci nových vědeckých poznatků do výukové praxe věznic. Na základě vlastních empirických dat průběžně zkvalitňují a obohacují svou edukační práci s odsouzenými. (Jůzl, 2014)

Vězeňská služba vytváří podmínky pro rovněž navazující pracovní činnost osob ve výkonu vazby, zabezpečovací detence a odnětí svobody. Jedná se zpravidla o praxi v učňovských oborech a řemeslech, která je součástí vzdělávacího programu. Výukovou činnost zabezpečuje prostřednictvím studia středního odborného učiliště, ve vybraných případech je povolena omezená forma vysokého vzdělávání, rovněž také středoškolské vzdělávání a doplněného základního vzdělávání. Dále vězeňská služba zajišťuje vzdělávání vlastních příslušníků a občanských zaměstnanců prostřednictvím Institutu vzdělávání. (Jůzl, 2014)

3.3.3 Pedagogicky působící pracovníci vězeňské služby

Pracovníci vězeňské služby, jež na odsouzené působí pedagogickými přístupy, patří do skupiny specialistů, mezi něž se řadí pedagogové, speciální pedagogové, pedagogové volného času, vychovatelé, psychologové a duchovní. Daná skupina pracovníků má nejvyšší možný vliv na edukaci vězně k jeho řádné reintegraci ve společnosti. Edukační proces se dělí na výchovnou a vzdělávací část, přičemž do vzdělávací části spadají pedagogové, speciální pedagogové a pedagogové volného času. (Sochůrek 2007a)

➤ **Speciální pedagog**

Speciální pedagog je příslušník vězeňské služby, působící v každé věznici. Jedná se o osobu speciálně vzdělanou a vyškolenou v oboru speciální pedagogika. Hlavní náplní jeho práce je metodická koordinace vychovatelů a týmu specialistů, jež zpracovávají celkovou diagnózu odsouzeného a program zacházení, což je nejdůležitější dokument zacházení s vězni. Jako pracovník má speciální pedagog nevýraznější vliv na zabezpečování a řízení všeobecného i odborného vzdělávání. V rámci svých kompetencí rozhoduje o přijetí speciálních pedagogických opatření vedoucích k prevenci a eliminaci konkrétních jevů chování. (Sochůrek 2007a)

V mnoha případech českého vězeňství nastává problém, že je na danou pozici přijat pracovník bez požadované kvalifikace, někdy též bez pedagogického vzdělání, což je v rozporu s požadavky na adekvátní edukační působení na vězně daného ústavu. (Sochůrek 2007a)

➤ **Pedagog**

Pedagog (učitel) je definován jako profesně kvalifikovaný pedagogický pracovník s vysokoškolským vzděláním, který řídí vzdělávací činnosti vybrané skupiny jedinců. V rámci vzdělávání vězňů se jedná o pedagoga zaměřeného na andragogiku, vzdělávání dospělých. Daný specialista na vzdělávání působí pouze v odloučených pracovištích Středního odborného učiliště, konkrétně školských vzdělávacích střediscích. Jedná se o občanského pracovníka vězeňské služby, který realizuje formální vzdělávání v podobě rekvalifikačních kurzů a teoretické výuky v učňovských a jiných studijních oborech. Zpravidla působí jako učitel v dalších výukových programech středních škol, večerních škol, vyšších odborných škol. (Sochůrek 2007a)

➤ **Pedagog volného času**

Pedagog volného času je rovněž vysokoškolsky vzdělaný pracovník, optimálně odpovídajícího studijního zaměření, jehož náplní práce je koordinace volnočasových aktivit vězňů, zejména sportovního a vzdělávacího charakteru. Může být rovněž označován jako lektor. Komplexně zaopatřuje realizaci individuálních a skupinových, zájmových činností. Nejčastěji se jedná o sportovní, manuální a kulturní činnosti. Jeho přístupy a činnosti metodicky usměrňuje speciální pedagog. (Sochůrek 2007a)

➤ **Ostatní edukační pracovníci**

Vzdělávacím aktivitám jsou ve vězení nejbližší aktivity s působením výchovných pracovníků věznice. **Vychovatel** má nejvyšší výchovný vliv na odsouzeného, pořádá individuální a skupinové terapie jednoduššího charakteru. Složitější zajišťuje psycholog. Jeho práce má velký vliv např. na motivaci vězně ke vzdělávání, identifikaci a sebeuvědomění jeho vzdělávacích potřeb a jeho edukační činnost je komplexně zaměřená na rozvoj osobnosti vězně a jeho resocializaci. Práce vychovatele podléhá metodickým pokynům speciálního pedagoga. Jeden vychovatel se věnuje maximálně dvaceti vězňům. (Sochůrek 2007a)

Psycholog je stálým zaměstnancem věznice, jehož základní činností je psychologická diagnostika, individuální a skupinové psychologické poradenství a psychoterapie. V rámci své práce se věnuje odsouzeným i vězeňskému personálu, podílí se též na vypracovávání programu zacházení a metodicky usměrňuje vychovatele. (Sochůrek 2007a)

Na výchovně edukační usměrnění vězně má ve vybraných případech rovněž vliv vězeňská duchovenská péče zajištěná kaplany věznice. V jejich čele stojí hlavní kaplan ve služebním poměru a metodicky řídí jednotlivé kaplany. Mezi církevní činností se řadí přednášky a diskuze, případně individuální péče. (Sochůrek 2007a)

4 Vzdělávací možnosti vězňů ve výkonu trestu

Čtvrtá kapitola se zaměřuje na oblast vzdělávacích možností v českém vězeňství. Popisuje oblast základního zakotvení vzdělávání vězňů v tématu vzdělávání dospělých. Soustřeďuje na význam a specifikace vzdělávání odsouzených, objasnění podmínek vzdělávání vězňů a jejich konkrétní vzdělávací možnosti, které jsou v ČR značně rozsáhlé.

4.1 Vzdělávání dospělých

Ve věznicích, s výjimkou nápravných zařízení pro mladistvé, se vzdělávací aktivity provozují na úrovni pedagogické specializace vzdělávání dospělých. Obecně se za vzdělávání dospělých považuje vzdělávání osob starších 18 let, někteří autoři za danou kategorii považují až vzdělávání osob aktivně zařazených do pracovního procesu, tudíž vylučuje prezenční studenty vysokých škol do 26 let věku. (Dvořáková, Šerák, 2016, Beneš, 2014)

V rámci vzdělávání ve vězení se do vzdělávacího procesu může zařadit každý vězeň bez požadovaného stupně vzdělání, jež program nabízí. Zpravidla se jedná o muže starší 18 let, z nichž většina nedokončila střední či dokonce základní školu (Sochůrek, 2007b).

Beneš (2014) vymezuje pro účely práce vhodné základní tři formy vzdělávání:

- Formální vzdělávání – cílem vzdělávání je získání formálního certifikátu vzdělávání (vysvědčení ZŠ, výuční list, maturitní vysvědčení, VŠ diplom, osvědčení o rekvalifikaci), vedeno učitelem.
- Neformální vzdělávání – cílem je rozšíření kompetencí, jedná se o speciální vzdělávací kurzy (jazykové, dovednostní, počítačové apod.), vedené lektorem, trenérem anebo koučem.
- Informální vzdělávání – zahrnuje vlastní dobrovolné rozšiřování znalostí a všeobecného přehledu (čtení knih, internetu, časopisů, odborných materiálů), zahrnuje sebereflexi a vlastní disciplínu.

Vzdělávání dospělých je proces, kdy dochází k přenosu informací, dovedností, kultury či zvyků a vytváření znalostí, formujících profesní schopnosti a osobnost jedince. Klíčovými aktéry procesu jsou vzdělavatel – učitel, lektor, trenér a vzdělávaný. Specifikem andragogiky je fakt, že se vzdělávaný neztotožňuje s postavením žáka, ale pro učitele se stává rovnocenným partnerem. Jejich vztah i proces vzdělávání ovlivňují osobnostní rysy vzdělávaného, jeho sociální vyspělost, zdravotní stav, schopnost pochopení látky, učení se a další. (Dvořáková, Šerák, 2016)

Účelem vzdělávání dospělých je rozšíření kompetencí a možností pro uplatnění ve společnosti u běžných občanů i vězňů. Někteří vězni však nemají dokončené ani zákonem stanovené formální základní vzdělání, což jejich možnosti pro uplatnění prakticky znemožňuje. K dané situaci mohlo dle mého názoru dojít z mnoha důvodů, např. zanedbávání rodiči, extrémní nepřizpůsobivost v kolektivu či ústavní léčení. Začlenění daného vězně do společnosti po propuštění již vyžaduje dlouhodobé pedagogické působení, kdy nejprve dokončí znalosti požadované ZŠ a následně se vyučí konkrétnímu řemeslu na SOU (malíř, elektrikář, číšník apod.).

Kromě zvyšování možností pro uplatnění v běžném životě, vězení poskytuje vzdělání jako druhou šanci jedincům, kteří o něj v určité etapě života neprojevovali zájem či neměli možnosti získat vzdělání dle svých zájmů a představ. Prostřednictvím vzdělání a dalšího edukačního působení se vězeň učí plnit svou sociální roli ve společnosti, rodině či kolektivu. (Sochůrek, 2007a)

4.2 Význam vzdělávání odsouzených

Význam vzdělávání odsouzených je součástí edukačního programu věznice, která vzhledem k délce trvání trestu pomáhá orientovat vzdělávací aktivity odsouzeného (pokud je délka trestu jeden rok, vězeň se účastní kurzů, nikoli tříletých oborů). Jak bylo uvedeno dříve cíl edukačního působení na odsouzené je dosažení maximální možné pravděpodobnosti úspěšné reintegrace do společnosti, do čehož spadají rovněž vzdělávací aktivity.

Hlavní významy vzdělávání odsouzených ve VTOS uvádí Sochůrek (2007a):

- kultivace návyků – pozitivní změna v chování a životním stylu po propuštění,
- resocializace – osvojení vhodných sociálních dovedností pro schopnost zařazení do pracovního kolektivu,
- requalifikace – dosažení vhodných kompetencí a vzdělání k uplatnění na trhu práce,
- zamezení recidivy – osvojení návyků pro uplatnění v běžném životě.

Vzdělávání ve VTOS napomáhá vězňům smysluplně využít volný čas, přičemž se zvyšují možnosti jejich uplatnění v životě a na trhu práce. Přestože se zpravidla nejedná o obory umožňující kariérní vývoj (maximálně vlastní živnost), vězňům odborné vzdělání zajišťuje možnost budoucí obživy a uplatnění na trhu práce. (Sochůrek, 2007b)

Ve vybraných případech je vzdělání pro vězně základní krok k resocializaci. Někteří jedinci ve VTOS nedisponují základními lidskými znalostmi a gramotností. Prostřednictvím nabytí základních schopností čtení, psaní a počítání se zvyšuje pravděpodobnost jejich resocializace na základní úrovni, doplnění základního všeobecného vzdělání pro možnost standardní mezilidské komunikace, např. korespondence s rodinou. (Kozoň, 2006)

Ve vězení se rovněž cizinci mohou účastnit výuky češtiny, což napomůže jejich začlenění do české komunity, zvýší možnost nalezení práce a navázání smysluplných mezilidských vztahů po propuštění na svobodu. (Kozoň, 2006)

4.3 Specifika vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody

Průběh výkonu trestu je charakteristický omezením některých práv a svobod, např. volný pohyb, styky s veřejností a blízkými osobami, listovní tajemství, následkem čehož se vězeň musí přizpůsobit režimu konkrétního nápravného zařízení. Právo na vzdělání je však zakotveno v *Listině základních práv a svobod*, díky čemuž musí být vzdělávací možnosti poskytnuty všem vězňům bez rozdílu. Budoucí uplatnění na trhu

práce se pro mnohé vězně může stát východiskem pro zajištění finančních prostředků k životu, což snižuje pravděpodobnost vzniku recidivy. (Sochůrek, 2007c)

Evropská vězeňská pravidla, podle Sochůrka (2007c) určují body, týkající se vzdělávání osob ve VTOS následovně:

1. Každá věznice zajišťuje odsouzeným maximální možný přístup ke vzdělávacím programům, jež komplexně uspokojují jejich individuální potřeby s ohledem na jejich individuální ambice.
2. Edukační činnost se řadí jako běžná část vězeňského režimu, vzdělávání by mělo mít stejný status významu jako pracovní činnost, v důsledku čehož vězni nesmí být za účast na vzdělávacích programech znevýhodněni finančně či jinak.
3. Prioritní je vytváření a příprava programu pro negramotné vězně a vězně neschopné základních matematických počtů, vězně bez základního či odborného vzdělání.
4. V každé věznici musí být k dispozici vězňům knihovna s adekvátním množstvím odborných děl, beletrie i dalších médií (časopisy, studie apod.), vězeňská knihovna v rámci možností co nejvíce spolupracuje s veřejnými knihovnami.
5. Edukační činnosti vězeňského ústavu se co nejvíce musí podobat edukačnímu systému daného státu a být zaštiťována prostřednictvím externích institucí (ŽŠ, SOU, rekvalifikační instituce Ministerstva školství) kvůli snadnému navázání vězně na edukační systém a vzdělávací systémy státu po propuštění na svobodu.
6. Zvláštní pozornost je potřeba věnovat vzdělávacím aktivitám mladých vězňů a vězňů se speciálními potřebami.

V jednotlivých pravidlech lze pozorovat věznice a vězeňského systému zájem o vytváření podmínek pro vzdělávání, což je dle mého názoru pro řádnou převýchovu a vzdělání vězně velmi důležité. Někteří z nich páchají trestnou činností, protože pro ně vzhledem k jejich mizivým pracovním kompetencím nelze najít uplatnění. Na sekundárním trhu práce je i pro nejjednodušší povolání často vyžadována praxe

a střední vzdělání, které mohou vězni doplňovat právě v rámci VTOS, čímž smysluplně vyplní čas strávený ve vězení.

Evropská vězeňská pravidla se soustřeďují na vytváření podmínek pro formální, neformální i informální vzdělání. Neformální vzdělání v podobě kurzů (jazykové, počítačové a další) mohou být dle mého pro vězně rovněž velmi přínosné získáním znalostí v podobě základní či pokročilé počítačové gramotnosti či znalosti angličtiny. Získání formálního vzdělání, které vězně alespoň minimálně přiblíží kompetencím průměrného člověka na trhu práce je však dle mého názoru však důležitější. Neformální kurzy proto mohou být přínosné pro menší skupiny vzdělávaných vězňů, jež disponují minimálně výučním listem.

4.3.1 Všeobecné a profesní vzdělávání

Vzdělání ve věznicích lze rozdělit na všeobecné a profesní. Všeobecné vzdělávání představuje základní gramotnost a všeobecný přehled v podobě čtení, psaní, provádění základních matematických operací a znalostí spojených se studiem základní školy. Přestože jsou dané schopnosti již absolutním základem pro fungování ve společnosti, někteří pachatelé trestných činů přesto danými schopnostmi dětí 1. třídy nedisponují. Analfabetismus může být primární (člověk nikdy psát neuměl a neučil se) či sekundární (člověk schopnost ztratil např. při nemoci). K případům analfabetismu u vězňů dochází často při zanedbání povinné péče rodiči, týrání v dětství a podobným případům traumatu a újmy, které vedou jedince k páchání trestných činů. U daných osob se rovněž setkáváme s neschopností zapojení do kolektivu, čemuž se rovněž žáci učí při studiu základní školy. (Hála, 2006, Kozoň, 2006)

S problémem analfabetismu a absence základního školního vzdělání se věznice snaží vypořádat pomocí pořádání speciálních kurzů, kde vychovatelé a pedagogové učí odsouzené písemně komunikovat se svou rodinou, známými, obhájci, soudy či úřady. Do všeobecného vzdělání se v rámci vězeňství řadí též výuka cizích jazyků a češtiny pro cizince, besedy upozorňující na negativní účinky drog anebo kriminální aktivity. (Kozoň, 2006)

Druhou formou vzdělávání ve vězení je podle Hály (2006) profesní vzdělávání. Pokud odsouzený nemá dostatek vzdělávání a praxe k uplatnění na trhu práce, pravděpodobnost jeho recidivy se zvyšuje, jelikož sám logicky nevidí jiné východisko

obživy než je trestná činnost jako např. krádeže, loupeže apod. Západoevropské i středoevropské vězeňství je značně orientováno na adekvátní odborné vzdělání vězňů z materiálního i intelektuálního hlediska. Výuka příslušných oborů středních odborných učilišť je vyučována formou denního či večerního studia, případně rekvalifikačních kurzů (v závislosti na délce trestu). V učilištích se vězni dělí do dvou skupin. První je skupina s řádně ukončeným základním vzděláním, která následuje běžné výukové osnovy. Druhá je určena pro vězně, jež ukončili základní školu před dokončením 9. třídy a pro absolventy zvláštních škol, pro něž jsou speciálně upravené osnovy.

4.3.2 Vzdělávací programy pro vězně v ČR

Vězeňský systém umožňuje účast v širokém spektru vzdělávacích možností, jež umožňují individuální zařazení vězně do konkrétního programu, jež vyžadují jeho individuální vzdělávací potřeby. Vzdělávací aktivity zahrnují velké spektrum nejrůznějších činností. V jednotlivých věznicích se konkrétní možnosti odlišují, zejména v rámci vyučovaných oborů, rekvalifikačních a tématu poskytovaných kurzů, vzdělávací možnosti zahrnují (Sochůrek, 2007b):

- dokončení základní školní docházky,
- rekvalifikační kurzy,
- studium na střední škole,
- vyučení v řemeslném či jinak manuálním oboru,
- individuální doplnění základní gramotnosti.

Jednotlivé vzdělávací programy jsou realizovány jako součást školské soustavy České republiky v rámci středních odborných učilišť či za pomoci pracovníků vězeňské služby. V rámci vězeňského režimu má vzdělání i zaměstnání stejnou úroveň, poskytovány jsou denní a večerní formy studia, přičemž je večerní forma určena pro pracující vězně. (Jůzl, 2014)

Jednotlivá zastoupení vězeňského SOU i samostatné věznice organizují vlastní akreditované kurzy, které jsou finančně podporovány z Evropských fondů. Mezi akreditační kurzy dovedností se v rámci českých věznic řadí např. práce s motorovou pilou, vysokozdvihným vozíkem, praktické kurzy pro mladistvé, základy výpočetní

techniky, český jazyk pro cizince, anglický jazyk, německý jazyk, základy první pomoci a ošetřování, zámečnick, všeobecné vzdělávání pro doplnění základní školy, obory dělník v elektrotechnice, keramik, malíř-natěrač, zahradník, ovládání CNC strojů, frézování, kuchař-číšník. (Sochůrek, 2007b)

V případě kompletní či částečné negramotnosti je vězni či skupině vězňů věnována individuální výuka. Základní vzdělávání je doplňováno prostřednictvím kurzů všeobecného vzdělání, kde se doplňují znalosti posledních tříd ZŠ, nejčastěji 8. a 9. třída. Po jeho dokončení se může rovněž vězeň v případě potřeby účastnit přípravného kurzu pro nástup na střední odborné učiliště či na něj nastoupit přímo v následujícím možném termínu. (Kozoň, 2006)

Střední odborné vzdělávání je realizováno a podporováno SOU Vězeňské služby ČR, se zastoupením ve vybraných věznicích. Učiliště vězeňské služby je právně považováno za běžnou akreditovanou školu a je oprávněno vydávat celostátně platná vysvědčení a výuční listy, z nichž není zřejmé, že studium probíhalo a bylo dokončeno v rámci VTOS. Právo na dokončení vzdělání na vězeňském učilišti má odsouzený i po svém propuštění na svobodu. (Biedermanová, Petras, 2011)

Některá řemesla vyžadují řádné několikaleté studium, realizované prostřednictvím absolvování SOU. V ČR se jedná o tříleté obory obráběč kovů, elektrotechnické a strojně montážní práce, strojírenské práce, dřevařská výroba a dvouleté obory šití prádla, práce ve stravování, textilní a oděvní výroba a provozní služby. Každá z věznic má k dispozici obor vzdělávání vzhledem ke svým možnostem a rozlišení dle pohlaví. (Sochůrek, 2007c)

České věznice rovněž poskytují možnost studia středoškolských maturitních oborů a vysokých škol, pouze však v individuálních případech vzhledem k délce trestu a osobnostním předpokladům vězně. Střední vzdělání s maturitou je zprostředkováno ve věznicích Ostrava, Praha – Ruzyně a Hradec Králové. Vysokoškolské studium nabízí vězňům pouze *Ekonomicko-správní fakulta Masarykovy univerzity v Brně* a *Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy*. Masarykova univerzita je zapojena do projektu EPLLA, který umožňuje zapojení vězňů do aktivit celoživotního vzdělávání, které patří mezi vzdělávací trendy posledních desetiletí. Trend celoživotního vzdělávání souvisí s neustálou proměnlivostí trhu práce a zvyšování požadavků na kompetence zaměstnanců, s čímž se v praxi potýká většina osob uplatňujících se na trhu práce. Vězni se mohou zapojit do dálkového studia obou uvedených fakult. (Jůzl, 2014)

Možnost distančního studia českých vězňů na Masarykově univerzitě je omezeno podmínkou ukončeného středoškolské vzdělání s maturitou, úspěšného vykonání přijímací zkoušky prostřednictvím *Testu studijních předpokladů* a úhrady školného v průměru 20 tisíc Kč za semestr, dle oboru. Nejvíce možností v daném ohledu mají vězni brněnské věznice, v jejímž dosahu se Masarykova univerzita nachází. Vězni, jež splní požadavky pro přijetí, se mohou účastnit studia oborů bankovníctví, management, regionální rozvoj a cestovní ruch, veřejná správa a ekonomika. Pro konzultace s vysokoškolskými pedagogy jsou zřízeny speciálně zabezpečené internetové linky, případně se konají osobní schůzky ve Vazební věznici Brno. (Biedermanová, Petras, 2011)

5 Programy zacházení

Pátá kapitola pojednává o programech zacházení, které představují významný metodický a konceptuální rámec pro vzdělávání vězňů a působení na ně rovněž v oblastech psychologie, vytváření pracovních návyků a dalších aspektech nutných pro uplatnění v životě na svobodě.

Programy zacházení, případně též resocializační či reedukační programy, ve věznicích lze definovat jako celostátně formálně sjednocené programy, zahrnující souhrn aktivit s cílem dosažení komplexní reintegrace do společnosti.

Sochůrek (2007b) dělí aktivity do následujících kategorií, součástí jejichž systému jsou rovněž vzdělávací aktivity:

- pracovní činnosti – pracovní aktivity zpravidla v manuálních oborech,
- speciálně výchovné činnosti – individuální a skupinové terapie s vychovatelem a psychologem,
- vzdělávací činnosti – doplňování vzdělání, zvyšování kompetencí pro uplatnění na trhu práce,
- zájmové aktivity – sport, kultura, smysluplné využití volného času,
- utváření vnějších vztahů – podpora komunikace a utváření vztahů s rodinou, partnerem, známými, zájem o vytvoření vztahů, jež budou budovány po propuštění na svobodu.

Program zacházení je každému odsouzenému ve VTOS zpracován individuálně na základě jeho potřeb a preferencí s maximálním zaměřením na reintegraci do společnosti. Prostřednictvím programu zacházení je sestaven metodický rámec a plán pro systematické, cílevědomé a komplexně edukační působení na vězně. Program se zpracovává pouze pro vězně, jejichž délka trestu přesahuje tři měsíce. (Biedermanová, Petras, 2011)

Legislativní bariéry programů zacházení vymezuje *zákon č. 169/1999 sb. o výkonu trestu odnětí svobody*, který rovněž zakotvuje formální název program zacházení. Další významný vliv na koncepci a její aplikaci v praxi má *Vyhláška*

ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb. a zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží ČR, jelikož vězeňská služba je plně odpovědná za aplikaci programů zacházení a jejich působení na vězně.

5.1 Význam a specifika programů zacházení

Programy zacházení slouží k podpoře správných postojů, chování, zájmu o vzdělání, pracovních i sociálních návyků, což napomáhá odsouzenému k návratu do běžného života a eliminaci návyků, jež jej přivedly k páchání trestné činnosti. Proces aplikace programu zacházení považují za zcela nezbytný pro možnost návratu do společnosti a eliminaci možnosti potenciální recidivy. Problém pro propuštěného vězně představuje zejména častý výskyt v kolektivu, jež páchání trestné činnosti považuje za běžné. (Jůzl, 2012)

Realizace programu zacházení je omezena zdravotním stavem vězně, jehož zdraví je vedle realizačního programu na prvním místě. Rovněž při výkonu aktivit programu zacházení musí být zachováno zdraví vězně a nesmí být jakkoli přímo ohroženo. Program zacházení je zpracován na základě zprávy o odsouzeném, která představuje komplexní souhrn o jeho osobě. Zpracovává se při nástupu do vězení prostřednictvím souhrnu informací, jež získali kvalifikovaní pracovníci věznice (lékař, psycholog, speciální pedagog). (Biedermanová, Petras, 2011)

Ve zprávě se nachází hodnocení chování odsouzeného, výsledky psychologického/ psychiatrického vyšetření, zhodnocení osobnosti vzhledem ke kriminální minulosti, posouzení rizika konfliktního jednání, pravděpodobnost recidivy atd. Jedná se o zmapování celkového stavu odsouzeného z pohledu fyziologického, psychologického, sociálního, případně duchovního hlediska. Zpráva o odsouzeném se stává součástí „osobní karty“ vězně. Osobní karta obsahuje veškeré skutečnosti o průběhu pobytu ve vazbě a ve VTOS. (Biedermanová, Petras, 2011, Hála, 2006)

„Program zacházení se zpracovává na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti, na příčinu trestné činnosti (...) obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení cíle a způsob a četnost hodnocení. Pravidelnou součástí programu zacházení je určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, jeho účasti

na pracovní terapii, vzdělávání anebo jiné náhradní činnosti, směřující k vytvoření předpokladů pro jeho samostatný způsob života“ (Věznice Valdice, 2017).

V rámci zpracování programu zacházení dochází k vytvoření výčtu povinných a výběrových aktivit. Pokud vězeň neprojevuje zájem o žádnou z výběrových aktivit, mezi něž patří právě zejména vzdělávání a volnočasové aktivity, je pro jeho pobyt ve vězení stanoven minimální program zacházení.

„Více než 40% vězeňské populace představují pachatelé násilných trestných činů, u nichž míra recidivy přesahuje 50%. Míra recidivy v České republice činí 63%, a zkušenosti s užitím návykové látky se u odsouzených odhadují na 80%. Výčet závažné trestné činnosti spojuje jako charakteristický znak disharmonický vývoj osobnosti vězněného, a přítomnost některých z poruch osobnosti, nebo poruch chování“ (Věznice Ostrov, 2017).

Ve statistice vězeňské služby lze pozorovat výskyt značné recidivy, zejména u pachatelů trestných činů. Míra recidivy značně neefektivitu současných programů zacházení, přičemž je brán ohled na skutečnost, že se pachatelé velmi často po propuštění z vězení navrací do kriminální komunity. Pokud vezmeme v úvahu, že do statistiky jsou zahrnuty rovněž neúmyslně spáchané trestné činy, recidiva pachatelů úmyslných trestných činů je proto mnohem vyšší. Z tohoto důvodu považuji motivaci vězňů, nejen ke vzdělání za velmi důležitou součást programů zacházení.

5.2 Typologie programů zacházení

Vězeňská služba ČR vymezuje pět typů zacházení, které blíže upravují vnitřní řady konkrétních věznic (Petras, 2016):

- Program minimálního zacházení.
- Program standardního zacházení.
- Program speciálního zacházení.
- Program výstupního zacházení.
- Program motivačního zacházení.

Program minimálního zacházení stanovuje vnitřní řád věznice a zahrnuje pouze povinné činnosti, jež určuje vnitřní řád věznice. Realizuje se u odsouzených s nulovou

motivací a zájmem o smysluplné využití času ve VTOS. Standardní program zacházení představuje nejčastěji využívaný program zacházení, realizuje se pro více než polovinu českých vězňů. Povinné aktivity stanovené věznicí doplňuje odsouzený většinou o zájmové aktivity (např. sport, stolní hry, hudba). Program speciálního zacházení je určený pro osoby ve VTOS za trestné činy, jejichž náprava je spojená se specifickým psychiatrickým zacházením (např. odsouzení za sexuální zločiny na dětech, poruchy chování a osobnosti). Vězeň se účastní specifických terapeutických a psychiatrických sezení, určených na základě specifikací jeho trestné činnosti. (Biedermanová & Petras, 2011, Petras, 2016)

Výstupní program zacházení se zpracovává vždy tři měsíce před propuštěním z VTOS, jedná se o „program zacházení před propuštěním.“ V programu se soustřeďuje na vytváření vhodných podmínek pro znovuzařazení do běžného života odsouzeného po propuštění. Motivační program zacházení je nejméně využívaným programem zacházení v českých věznicích. Jedná se o program, kdy se vězeň účastní velkého množství výběrových aktivit všech okruhů programu zacházení. Programy zacházení schvaluje ředitel a vězeň se jej účastní dobrovolně. (Biedermanová & Petras, 2011)

Každá věznice disponuje vlastními možnostmi v programu zacházení (konkrétní aktivity pracovní, vzdělávací, volnočasové apod.), z nichž si odsouzený vybírá programy dobrovolně a sám či s pomocí odpovědné osoby, následně rozhodnutí stvrzuje svým podpisem a zavazuje se k jeho plnění. Programy zacházení jsou pravidelně kontrolovány a vyhodnocovány v rámci vybraných časových intervalů. Výběr aktivit a jejich množství je orientováno vzhledem k délce trestu, povaze a příčinách trestné činnosti a osobnostním rysům odsouzeného. (Jůzl, 2012)

5.3 Standardizace programů zacházení v ČR

Programy zacházení jsou sestavovány na základě podkladů v podobě empirických výzkumů příčin trestné činnosti, klasifikace rizik konkrétních skupin odsouzených a nutné intenzity působení k řádné resocializaci. Průzkumy realizují odborníci, a na jejich základě poté sestavují programy zacházení, u nichž je maximální pravděpodobnost snížení recidivy odsouzených. Vzhledem k množství odsouzených, různorodosti jejich osobností a rozsáhlé typologii trestné činnosti, nelze vytvářet zcela individuální programy pro všechny, následkem čehož dochází ke standardizaci

programů zacházení pro konkrétní skupiny odsouzených. Standardizace programů zacházení představuje proces vytvoření jednotné úpravy programů zacházení pro vybrané skupiny vězňů, přestože je program zacházení sestavován každému odsouzenému individuálně.

Existují jednotné vzorce aktivit programů zacházení pro následující skupiny osob ve VTOS (Biedermanová, Petras, 2011, Jůzl, 2012):

- pachatelů násilných trestných činů včetně domácího násilí,
- pachatelé sexuálně motivovaných trestných činů,
- pachatelé se závislostí na návykových látkách,
- pachatelé nenásilných trestných činů,
- pachatelé s blížícím se datem propuštění z VTOS (méně než tři měsíce).

U každé skupiny se vězni účastní jednotně strukturovaného programu, jedná se zpravidla o skupinové terapie, sezení, besedy a zároveň si volí další individuální aktivity jako vzdělávání nebo zájmový kroužek. Program se soustřeďuje vždy na snižování rizika recidivy např. u vězňů před propuštěním z VTOS je kladen větší důraz na aspekty požadavků řádného života mimo věznici. (Jůzl, 2012)

Programy zacházení současného českého vězeňství vychází ze strategie koncepčních záměrů rozvoje českého vězeňství, konkrétně v rámci psychologické a terapeutické péče. Cílem je aplikace moderních, konkretizovaných, strukturovaných a prověřených penitenciárních programů cílové skupiny vězňů s důrazem na snížení budoucí recidivy. Postupy tvorby standardizovaných programů, jejich aplikaci do praxe a ověření účinnosti upravuje *Nariženi generálního ředitele Vězeňské služby ČR č. 35/2011*, kde jsou stanovena pravidla pro tvorbu a realizaci standardizovaných programů ve VTOS. (Biedermanová, Petras, 2011)

Biedermanová a Petras (2011) uvádějí následující příklady standardizovaných programů zacházení v českém vězeňství:

1. **Program pro pachatele dopravních nehod** – cílem je bezrizikový návrat pachatelů do silničního provozu i společnosti, pomáhá odsouzeným vyrovnat se s negativní zkušeností (u neúmyslných trestných činů).

2. **Program zaměřený na pachatele násilí** – terapeutický program, jehož cílem je určení příčin násilného chování a snížení recidivy, motivuje vězně k zaujetí kladných postojů vůči nemorálnosti násilného jednání.
3. **Program TP 21 Junior** – cílem je snížení násilí vůči zaměstnancům věznice a spoluvězňům mezi mladistvými ve VTOS ve Věznici Všehrady, odsouzení jsou motivováni k vytvoření pozitivního postoje vůči nemorálnosti a nekorektnosti násilného řešení problémů.
4. **Program 3Z - „Zastav se, Zamysli se a Změň se“** - program se zaměřuje na recidivisty z oblasti majetkové trestné činnosti, původem pochází z Británie, staví se na kognitivně-behaviorálních základech, program vedou externí lektoři a zaměstnanci věznice, zpravidla dvakrát ročně.
5. **Program GREPP** - intenzivní reedukační program, soustřeďuje se na práci s vinou, specializuje se na pachatele trestných činů násilí na dětech a jejich sexuální zneužívání, krátkodobý sedmitýdenní program, pořádá se dvakrát ročně pro skupiny 12 odsouzených z vybraných věznic v ČR.
6. **Program GREPP 2** - dlouhodobý desetiměsíční terapeutický program, navazující na program GREPP, cílem je snížení rizika recidivy u odsouzených z oblasti pachatelů trestných činů na dětech včetně sexuálního zneužití.

Model programu dlouhodobého zacházení pro doživotně odsouzené – zapojeni jsou všichni doživotně odsouzení ve věznicích Valdice, Mírov a Karviná, projekt je negativně ovlivněn složitou personální situací ve věznicích.

6 Motivace vězňů

Šestou kapitolu soustřeďuji na motivaci ke vzdělávání vězňů, vycházející z oblasti motivace ke vzdělávání dospělých se specifikací na motivaci vězňů ve výkonu trestu odnětí svobody.

Motivaci lze definovat jako „*souhrn činitelů představující vnitřní hnací síly jeho činností, které jsou orientovány na základě vnitřního psychického prožívání.*“ Motivace jednání člověka vychází z faktorů, vyvolaných jednáním, dobrovolnosti a zájmu člověka, které vedou k pozitivním změnám v chování a zlepšení pracovní, studijní či jiné výkonnosti. Motivace je spojená s vnitřním prožíváním člověka, jejím cílem je usměrňování chování a zvýšení soustředěnosti na vybranou činnost. Jedná se o prostředek ke koordinaci fyzických i psychických aktivit jedince, vedoucí k dosažení stanoveného cíle. Míra motivovanosti se odvíjí od vztahu k dané činnosti, přínosu a významu, kterým pro život jedince disponuje. (Dvořáková, 2012)

Hlavním aspektem v rámci motivace je motiv, který představuje osobní příčinu konkrétního chování jedince. Motiv lze definovat jako důvod jednání člověka, psychologickou příčinu reakce či pohnutku, vyvolanou na základě touhy po uspokojení jedince. Motivy mohou vycházet ze základních biologických potřeb člověka i vlastního vědomého zájmu.

Existují čtyři základní typy motivů Dvořáková (2012):

- sebezáchovné motivy (nutné pro zachování života),
- stimulační motivy (vnější působení materiálními prostředky, např. peníze, jídlo, bydlení),
- sociální motivy (vnější působení druhých osob, např. rodina, společnost, kolektiv),
- individuální psychické motivy (vlastní zájem o činnosti, vnitřní uspokojení a štěstí).

Emoce a aktivity jedince jsou závislé na vnitřních a vnějších podnětech. Motivace jedince se odvíjí rovněž od osobních preferencí a změna je podnícená zpravidla na základě cílů a potřeb člověka, jeho duševního a tělesného stavu. (Dvořáková, 2012)

6.1 Motivace ve vzdělávání dospělých

Efektivita vzdělávacího procesu u dospělých je značně závislá právě na motivaci, rovněž také na dosavadních vědomostech, schopnostech a učebním potenciálu člověka, který se s přibývajícím věkem zpravidla snižuje. Motivace se proto stává důležitější pro dosahování stanovených vzdělávacích cílů. (Palán, Langer, 2008)

Jednotlivé jevy vedoucí k dosažení požadovaných cílů se zpravidla propojují. Schopní jedinci jsou často více motivovaní a vzdělávání je pro ně jednodušší a přináší jim vnitřní uspokojení. Pro méně vzdělané jedince s menším studijním potenciálem se učení stává obtížnějším, cílů dosahují obtížně a míra vnitřního uspokojení rovněž klesá. (Palán, Langer, 2008)

Daná situace se u vězňů vyskytuje nejčastěji, pouze malé procento osob ve VTOS má dosažené vysokoškolské či středoškolské vzdělání. Jejich učební potenciál je zpravidla velmi nízký, proto se ve věznicích celé západní i střední Evropy dává důraz na výuku manuálních řemesel. (Jůzl, 2014)

U dospělých motivace k učení většinou vychází z vnějších motivů jako potřeba zvýšení kompetencí pro uplatnění na pracovním trhu. Podobné motivy se edukační pracovníci snaží evokovat u vězňů, čímž zvýší jejich pravděpodobnost úspěšného navrácení do společnosti. Motivace k učení na základě vnitřního uspokojení se u dospělých celkově vyskytuje pouze zřídka. (Palán, Langer, 2008, Jůzl, 2014)

6.2 Motivace ke vzdělání ve výkonu trestu odnětí svobody

Motivace ke vzdělání ve VTOS je závislá na řadě faktorů, stejně tak možnosti vzdělávání. Motivace jedinců je závislá na práci vězeňských pedagogů, kteří se snaží nejen o pouhé předání vyučované látky, ale též o motivaci k vytvoření zájmu o studium u vězňů a schopnost aplikace získaných znalostí a dovedností v běžném životě. Penitenciární pedagog se snaží o vytváření pozitivní motivace (užití znalostí legálním

způsobem) a eliminaci možných negativních motivačních vlivů a aspektů (zdokonalení kriminality). (Fišer, Škoda, 2008)

Motivace vězňů probíhá v rámci komplexního přístupu a nesoustřeďuje se pouze na jedinou oblast programů zacházení. Edukační pracovníci se snaží o komplexní pozitivní motivování vězňů ke vzdělávání, utváření nových postojů v souvislosti s chováním ve společnosti, způsoby a přístupy k myšlení zamezující recidivě a vytváření pracovních návyků. (Jůzl, 2014)

Motivace ke vzdělávání je významná zejména kvůli možnosti uplatnění znalostí v praxi života na svobodě. Nástrojem k pozitivní motivaci ke vzdělávání vězňů je získání dokladu o úspěšném ukončení vzdělání (potvrzení o rekvalifikaci, výuční list, vysvědčení), z něhož je patrný úspěch v dosaženém vzdělání bez možnosti rozpoznání místa jeho získání (věznice), jež může odradit potenciálního zaměstnavatele. (Fišer, Škoda, 2008)

6.2.1 Význam motivace ke vzdělávání při výkonu trestu odnětí svobody

Motivace ke vzdělávání přirozeně napomáhá ke zlepšování dosahovaných studijních výsledků a dřívějšímu dosahování vzdělávacích cílů vězňů (např. získání finanční gramotnosti). Zvýšená motivovanost vede ke zlepšování chování, získání smyslu pobytu ve vězení, dřívějšímu dosažení resocializace vězně a dalším pozitivním faktorům. Pokud je u vězně zaznamenána pozitivní změna v chování v podobě trvalé motivovanosti, zvyšuje se pravděpodobnost zkrácení délky trestu a snížení pravděpodobnosti recidivy po propuštění. (Jůzl, 2014)

Během pobytu ve věznici mají odsouzení mnoho příležitostí ke vzdělávání dle stanoveného vnitřního řádu věznice a programů zacházení za účelem zaujetí co největšího počtu odsouzených a jejich zařazení do vzdělávacího procesu. V rámci studia se pedagogičtí pracovníci snaží o motivaci odsouzených k získávání nových schopností, dovedností i dle jejich možností i dobrých studijních výsledků. Již samotný fakt, že si vzdělávací program vězeň vybírá a volí sám dobrovolně je významně pozitivní faktor, který zvyšuje pravděpodobnost motivace odsouzených. (Jůzl, 2014)

Pedagogičtí pracovníci motivují vězně nejen ke vzdělávání v rámci výuky, jejich cílem je rovněž vězně motivovat k řízenému či spontánnímu informálnímu vzdělávání a samostudiu. Vězeňská knihovna poskytuje odsouzeným mnoho příležitostí k získávání

odborných i všeobecných informacím. Zvýšení všeobecného přehledu, sebeovládání, disciplína a sebemotivace spojená s informálním studiem mohou být poté využity i v dalších životních situacích ve vězení i později na svobodě. (Jůzl, 2014)

Nejširší význam motivace vězňů nejen ke vzdělání je dle mého názoru zcela zřejmý. Motivace napomáhá dřívějšímu a účinnějšímu dosažení primárního cíle pobytu ve věznicích, tedy nápravě vězně a jeho znovuzařazení do běžného života a společnosti. Motivace a pocity s ní spojené představují velmi pozitivní emoci, kterou je přirozené si snažit udržet a vyhledávat ji. Pokud vězeň pociťuje emoce spjaté s motivovaností, zvyšuje se pravděpodobnost jeho zájmu o provozování konkrétní aktivity, ke které byl ve vězení motivován (vzdělávání, práce, koníček) též na svobodě.

Život mnoha vězňů se dle mého názoru dá charakterizovat jako život bez konkrétního významu či smyslu, což je právě jeden z faktorů, jež svádí jedince k trestné činnosti. Pokud díky motivaci získá vězeň řádné návyky k výše uvedeným druhům činností, získává život z jeho pohledu větší význam a snižuje se zájem o trestnou činnost v budoucnosti.

6.2.2 Faktory ovlivňující motivaci vězňů

Vězeňské prostředí samotné je výrazně demotivačním faktorem, zejména pokud trvání VTOS je výrazně dlouhé, např. obor vzdělání je tříletý, ale vězeň je odsouzen na osm let. Každý z vězňů je motivován zcela odlišně, jelikož je motivovanost ovlivněná řadou faktorů.

Tyto faktory rozděluje Fišer, Škoda (2008):

- objektivní – výše inteligence, délka trvání VTOS, poruchy učení (dyslexie, dysgrafii, dyskalkulie), zdravotní stav, učební potenciál apod.,
- subjektivní – vlastní vztah ke vzdělávání, poruchy chování, vztah s vězeňskými pedagogy, dosažené vzdělání, vztah ke studovanému oboru/tématu, čas ochotný věnovat samostudiu i praxi, zájem o uplatnění se na trhu práce apod.

Jednotlivé faktory ovlivňují každého vězně individuálně, studijní výsledky a uplatnění v praxi se rovněž liší. Výhodou dle mého názoru je, pokud věznice

odsouzeným ve VTOS umožňuje uplatnění ve vystudovaném oboru ještě před opuštěním věznice. V daném případě má dle mého názoru odsouzený největší pravděpodobnost uplatnění ve svém oboru na trhu práce a jeho motivovanost ke studiu se rovněž zvyšuje.

Motivace se rovněž odvíjí od konkrétní charakteristiky a specifikací studovaného tématu. Mimo formální vzdělání se ve vězení mohou odsouzení vzdělávat ve všeobecných dovednostech běžného života, pro které dle mého názoru motivovanost vyšší. Vězni se v relativně krátkém čase mohou naučit finanční gramotnosti, sociální komunikaci, zdravému životnímu stylu bez návykových látek a dalším zásadním dovednostem a vědomostem. (Fišer, Škoda, 2008) „*U vězňů se míra zkušeností s drogami pohybuje kolem 80 %*“ (Vazební věznice Valdice, 2017). Veškeré z poskytovaných praktických rad je významným pro život na svobodě bez recidivy.

Motivace ke vzdělávání a další edukaci vězně též bývá ovlivněna typem osobnosti zločince.

Osobnosti vězňů se často výrazně odlišují, proto se z kriminalistického hlediska dělí pachatelé trestných činů na pět základních charakteristických typů osobností (Čírtková, 2013):

- socializovaný typ – spáchání trestného činu lze charakterizovat jako životní omyl, většinou reaguje běžným způsobem bez značných příznaků psychické poruchy, uvědomuje si dopad trestného činu,
- neurotický typ – trpí v různé míře neurotickými poruchami (např. zvýšená dráždivost, úzkostnost, deprese, hysterie, nutkání), dopady spáchání trestného činu si rovněž uvědomují, mohou mít však „trhliny“ ve svědomí v důsledku své nevyrovnanosti,
- psychopatický typ – trestný čin spáchal na základě vlastností svého temperamentu a osobnosti, odchylka osobnosti je často trvalá a rozpoznatelná při běžném jednání, má trvalé poruchy chování a vnímání standardních vzorců chování,
- mentálně nedostačivý typ – typická je nízká inteligence a snadná manipulovatelnost, většinou se jedná o nástroj pro trestnou činnost pachatele s vyšší inteligencí,

- psychotický typ – trpí nejtěžší duševní nemocí (psychóza), páchá násilné trestné činy na základě zvrácených a nepochopitelných pohnutek, duševní porucha či choroba samotná však nemůže být motivem pro páchání trestné činnosti.

Čírtková (2013) taktéž uvádí, že tyto jednotlivé typy v praxi u vězňů tvoří diametrální rozdíly v jejich osobnosti. První dva uvedené typy pachatelů lze ke vzdělávání i dalším aktivitám motivovat mnohem snadněji než zbylé tři typy, zejména pachatele s nízkou inteligencí a psychózou. V daných případech často vzdělávání nemá význam, neboť nemůže přinést trvalé žádoucí výsledky, případně je nutné zaměřit se na zcela jiné aspekty edukační činnosti (psychoterapie a jiné léčení). Pokud neexistuje studijní potenciál, jenž nelze v rámci vzdělávacích aktivit naplňovat, formální vzdělávání se stává bezpředmětným, důležité však je dle mého názoru daného člověka učit správným vzorcům chování, postojů a komunikace.

7 Charakteristika věznic na konkrétním příkladu

Sedmá kapitola zahrnuje představení a charakteristiku Vazební věznice Olomouc a věznice Břeclav, jejich organizační strukturu a konkrétní aktivity programů zacházení, se zaměřením na aktivity vzdělávací.

Jak jsem uváděla výše, typově se věznice dělí na věznice vazební se zmírněným režimem nebo pevným režimem a věznice pro VTOS s dohledem, dozorem, ostrahou a zvýšenou ostrahou. V každé věznici se v určité dispozici kapacit nachází místa pro odsouzené (VTOS) a obviněné (VVZ), dle konkrétního zaměření věznice se počet jednotlivých míst liší. Vazební věznice mají většinovou či minimálně zhruba poloviční kapacitu určenou pro VVZ (např. Olomouc), zatímco klasická věznice může mít k dispozici pouze několik desítek míst pro VVZ, např. Břeclav.

Věznice mají jednotnou či velmi podobnou organizační strukturu. V čele věznic stojí ředitel věznice, který věznici řídí a odpovídá za dodržování právních předpisů jejího chodu. Přímou koordinuje a sjednocuje činnost svých zástupců a vedoucích pracovníků jednotlivých oddělení vazební věznice, právníka a asistentku ředitele. Je přímým podřízeným generálního ředitele vězeňské služby ČR. První zástupce ředitele vazební věznice mimo zástup v době nepřítomnosti ředitele přímo řídí vedoucího oddělení VTOS a VVZ, popřípadě též dalších oddělení. Zástupce ředitele vazební věznice kromě zástupu prvního zástupce ředitele přímo řídí vedoucí pracovníky vybraných oddělení. Oba zástupci se zodpovídají řediteli vazební věznice za stav a plnění úkolů své pracovní náplně.

Další povinnosti a činnosti klíčových pracovníků jsou následující (Vazební věznice Olomouc, 2017):

- **Právník** – zabezpečuje legislativně-právní chod vazební věznice, zastupuje vazební věznici před státními orgány, soudy a jinými právními subjekty, poskytuje právní stanoviska, rady, konzultace a doporučení vedoucím jednotlivých oddělení při realizaci vnitřních norem věznice a další.
- **Kaplan** – provozuje vlastní duchovenské aktivity jako bohoslužby, skupinové aktivity a individuální rozhovory, koordinuje činnost církvi

a dobrovolných duchovních, podílí se na organizaci akcí ve spolupráci s dalšími věznicemi.

- **Oddělení správní** – zabezpečuje veškerou administrativu, evidenci a statistiky vězněných osob spojené s přemísťováním obviněných a odsouzených, zajišťuje dodržování formální a právní úpravy dokumentace vězňů.
- **Oddělení prevence a stížností** – prověřuje podezření z páčání trestné činnosti příslušníky Vězeňské služby ČR, zajišťuje prevenci a odhalování trestné činnosti osob ve VVZ a ve VTOS.
- **Oddělení výkonu vazby a trestu** – zajišťuje a koordinuje dozorčí službu ve vazební věznici, realizuje plnění práv a povinností obviněných a odsouzených, zabezpečuje první pomoc, prostřednictvím zacházení s vězni se snaží zvýšit pravděpodobnost dosažení řádného zařazení do občanské společnosti, motivace k pozitivnímu chování a komunikaci, oddělení výkonu vazby a trestu zajišťuje nástupy do VTOS pro všechny skupiny odsouzených a VTOS věznice s dozorem.
- **Oddělení vězeňské stráže** – ozbrojený bezpečnostní sbor (strážní služba, eskortní služba, referát automobilní dopravy, družstvo psovodů, místní jednotky justiční stráže), základními aktivitami je střežení, předvádění a eskortování osob ve VVZ a VTOS, strážní služba zajišťuje nepřetržitý výkon dozoru, vězni jsou dále eskortováni k příslušným orgánům a aktivitám dle programů zacházení.
- **Oddělení justiční stráže** – zajišťuje pořádek a bezpečnost v budovách soudů, státních zastupitelství apod., po souhlasu ředitele mohou být zastoupeni vězeňskou stráží.
- **Zdravotnické středisko** – provádí veškeré ambulantní zákroky a vyšetření vězňů, rozhoduje o převozu do nemocnice, školí zaměstnance dozoru v první pomoci.
- **Oddělení logistiky** – zajišťuje efektivní hospodaření s majetkem věznice.
- **Oddělení ekonomické** – zabezpečuje sledování ekonomických aktivit věznice.
- **Oddělení personální** – spravuje oblast práce se zaměstnanci věznice.

V následující kapitole se nachází příklad organizace a charakteristiky konkrétních možností programu zacházení s důrazem na vzdělávací aktivity. Prvním příkladem je Vazební věznice Olomouc, druhým věznice Břeclav.

7.1 Vazební věznice Olomouc

„Vazební věznice Olomouc je organizační jednotka Vězeňské služby ČR pro výkon vazby mužů, žen a mladistvých z regionu Olomouc, Prostějov, Kroměříž, Přerov, Svitavy, Šumperk a Zlín s oddělením pro výkon trestu odnětí svobody mužů zařazených do věznice s ostrahou se středním stupněm zabezpečení.“ Ubytovací kapacita umožňuje ubytování zhruba stejného počtu obviněných a odsouzených. Dělí se na část vazební věznice a věznice typu C.

Současná kapacita a obsazenost věznice k 7. 11. 2017 je následující:

Tabulka 1: Naplněnost Vazební věznice Olomouc

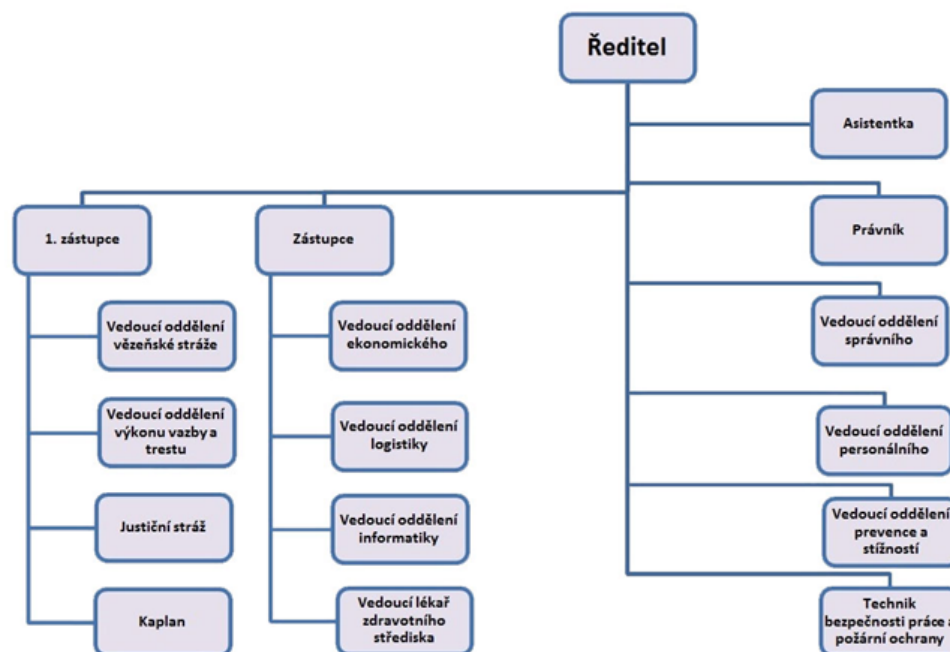
	Celková kapacita	Aktuální stav	Využitelnost
Výkon vazby	137	100	73 %
Výkon trestu	139	132	95 %
Celkem	276	232	84 %

Zdroj: Vazební věznice Olomouc, 2017

Vazební věznice Olomouc zaměstnává celkem 324 osob. Jedná se o 72 občanských zaměstnanců (39 žen, 33 mužů) a 252 příslušníků vězeňské služby ČR, z toho 30 žen a 222 mužů. (Vazební věznice Olomouc, 2017)

Jednotliví zaměstnanci pracují v určitých sektorech pod vedením příslušného pracovníka dle následujícího schématu:

Obrázek 1: Organizační struktura vazební věznice Olomouc

Zdroj: Vazební věznice Olomouc, 2017

Organizační struktura rozděluje přímou hierarchii jednotlivých oddělení, která jsou všechna podřízena řediteli věznice. Jeho přímými podřízenými jsou oba jeho zástupci, asistentka, právník, technik bezpečnostní práce, vedoucí oddělení správního, personálního včetně oddělení prevence a stížností. U ostatních částí tvoří mezičlánek jeden ze zástupců. První zástupce je přímým nadřízeným vedoucího oddělení vězeňské stráže, výkonu vazby a trestu, justiční stráže a kaplan. Druhému zástupci jsou přímo podřízeni vedoucí oddělení logistiky, ekonomiky, informatiky a zdravotnického střediska.

7.1.1 Programy zacházení

Pracovní aktivity

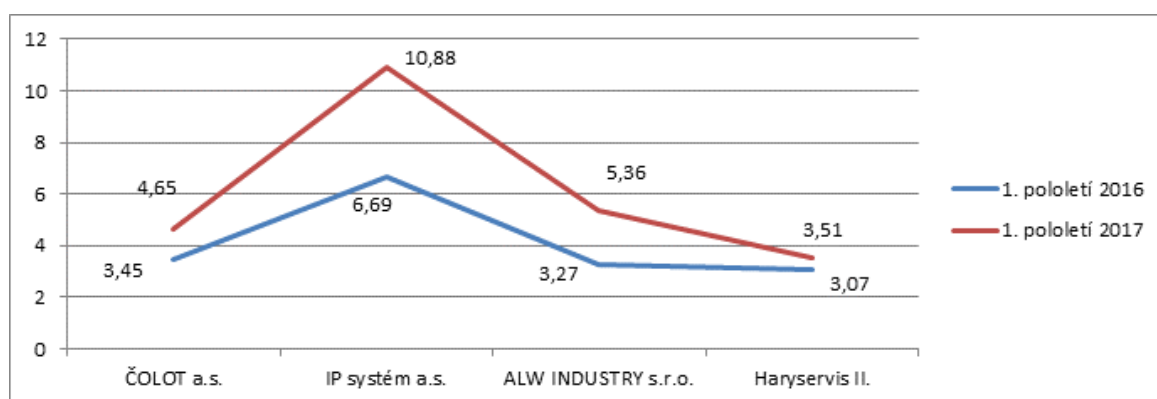
Věznice se v rámci edukačních činností soustřeďuje primárně na vytvoření pracovních návyků odsouzených i obviněných. Vězni vykonávají pracovní činnosti v souvislosti s udržováním standardního chodu věznice na 12 pracovištích (údržba, příjmový sklad, prádelna, úklidy, vězeňská závodní kuchyně, autopark). Jednotlivá pracoviště jsou řízena pracovníky oddělení logistiky a oddělení výkonu vazby a trestu. Dále jsou pracovní aktivity vykonávány na pracovištích čtyř soukromých podnikatelských subjektů na pozicích pomocných dělníků.

„Zaměstnanost vězňů VVO se v 1. pololetí roku 2017 pohybovala na 97,41 %.“

Z celkového počtu osob umístěných k výkonu trestu do Vazební věznice Olomouc v 1. pololetí roku 2017 průměrně pracovalo po zaokrouhlení 55 odsouzených (střežená pracoviště 29,3 %, nestřežená pracoviště 3,69 %, pracoviště s volným pohybem mimo vazební věznici 21,82 %).

Meziroční zvýšení zaměstnanosti ve VVO na pracovištích mimo prostory věznice znázorňuje následující graf:

Obrázek 2: Zaměstnanost ve Vazební věznici Olomouc, 2016 – 2017

Zdroj: Vazební věznice Olomouc, 2017

Speciálně výchovné aktivity

„Jednotlivé aktivity jsou zaměřené na práci s riziky, kriminogenními potřebami a trestnou činností. Obsahují základní i rozšiřující informace v oblasti sebepoznání,

sociálních kompetencí, společenského chování a vystupování, trénink zvládnání vlastní agresivity, sociálně právní. Cílem je zprostředkování nového pohledu na chybné postoje a chování“ (Vazební věznice Olomouc, 2017).

Tabulka 2: Speciální výchovné aktivity Vazební věznice Olomouc

Název aktivity	Odpovědný pracovník	Obsah tématu (rizika v oblasti...)
Sociální komunikace a kultura osobnosti	speciální pedagog	osobnosti, výchovy a vzdělání
Zdravý životní styl	speciální pedagog	výchovy a vzdělání, osobnosti a závislostí
Program řešení dluhů	sociální pracovník (organizace Podané ruce)	financí
Předvýstupní a reintegrační poradenství	sociální pracovník	recidivy a života na svobodě
Encounter skupina	Psychologové	osobnosti
Život bez drog	psycholog + soc. pracovník + spec. pedagog	osobnosti a závislosti

Zdroj: Vazební věznice Olomouc, 2017

Zájmové aktivity

V rámci daných aktivit se odsouzení učí účelně trávit svůj volný čas na základě svých osobních preferencí.

Tabulka 3: Zájmové aktivity Vazební věznice Olomouc

Název aktivity	Odpovědná osoba
Kroužek kondičního posilování	Vychovatel
Čtenářská gramotnost	Vychovatel
Zahradnický kroužek	Vychovatel
Akvaristický kroužek	Vychovatel
Sportovní hry	Vychovatel
Organizované samostudium cizích jazyků	Speciální pedagog
Včelaření	Speciální pedagog, vychovatel
Biblická hodina	Kaplan

Zdroj: Vazební věznice Olomouc, 2017

Utváření vnějších vztahů

Formou pravidelných besed jsou odsouzeným poskytovány informace o činnosti státních i nestátních institucí a organizací. K udržování nebo obnovení kontaktu s prostředím, situacemi a lidmi mimo věznici jsou realizovány extramurální aktivity, kdy s vybranými odsouzenými sociální pracovníci a případný doprovod, navštěvuje památky a další kulturní a společenská místa v Olomouci a jeho okolí. (Vazební věznice Olomouc, 2017)

Tabulka 4: Utváření vnějších vztahů Vazební věznice Olomouc

Název aktivity	Odpovědná osoba
Besedy s pracovníky pomáhajících organizací	sociální pracovník
Interaktivní seminář	sociální pracovník
Extramurální aktivity	psycholog + sociální pracovník + speciální pedagog + vychovatel

Zdroj: Vazební věznice Olomouc, 2017

Vzdělávací aktivity

Vzdělávání se mohou účastnit osoby ve VVZ i VTOS, Vazební věznice Olomouc (VVO) se zaměřuje zejména na oblast všeobecného vzdělávání. Účelem vzdělávacích aktivit je vzdělávání, rozvíjení osobnosti a sebezdokonalování, rovněž také prevence kriminality v podobě snahy o utváření nových postojů vězňů vůči kriminální činnosti a posilování morálního uvědomění. Témata vzdělání mají za cíl snížení rizika recidivy. (Vazební věznice Olomouc, 2017)

Věznice má zájem o zvyšování budoucích možností uplatnění odsouzených na trhu práce, zaměření aktivity je přesně cíleno a vzdělávání probíhá v dlouhodobém trvání. „Vzdělávací aktivity u odsouzených jsou obsahově primárně zaměřené zejména na snižování rizik identifikovaných nástrojem SARPO (...) Aktivity jsou orientovány zejména na získávání vědomostí potřebných pro aktivní přístup k dalšímu životu po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody“ (Vazební věznice Olomouc, 2017).

Mladistvým obviněným věznice ze zákona zajišťuje dokončení povinné školní docházky, zpravidla ve spolupráci se základní školou, kterou mladistvý obviněný navštěvoval v podobě zpracování a poskytnutí individuálního plánu vzdělávání. (Vazební věznice Olomouc, 2017)

„Vzdělávací aktivity s věznými osobami realizují speciální pedagogové, sociální pracovníci a vychovatelé. V roce 2016 odsouzení strávili na aktivitách celkem 775 hodin, obvinění pak 1429 hodin.“ S vězni jsou aktuálně ve VVO realizovány následující vzdělávací aktivity (Vazební věznice Olomouc, 2017):

Oproti odsouzeným, kteří mají možnost účastnit se pouze čtyř druhů vzdělávacích aktivit (Svět financí, Člověk a jeho život, Organizované samostudium cizích jazyků, Komunikace v moderním světě) se mohou obvinění ve VVZ účastnit následujících vzdělávacích aktivit (Vazební věznice Olomouc, 2017):

Tabulka 5: Vzdělávací aktivity Vazební věznice Olomouc

Název aktivity	Odpovědná osoba
Člověk a svět práce	speciální pedagog
Člověk a zdraví	speciální pedagog + zdravotník
Právní minimum	speciální pedagog
„Gramatika to je věda“	speciální pedagog + vychovatel
Jazyk a jazyková komunikace	speciální pedagog + vychovatel
Problémy moderní civilizace	speciální pedagog + vychovatel
Všeobecně vzdělávací cyklus	speciální pedagog
Individuální vzdělávání	speciální pedagog/ vychovatel
Historický kroužek	speciální pedagog
Sociální dovednosti	speciální pedagog + sociální pracovník
Planeta Země	speciální pedagog

Od vzdělávacích aktivit charakteristických pro vězeňství v ČR, uvedených v kapitole 4, se vzdělávání ve VVO mírně odlišuje. Věznice neumožňuje vzdělávání

v řemeslných oborech SOU, ani jiný druh formálního vzdělání. V případě zájmu je vězeň přeložen do jiné věznice. Vzdělávací aktivity poskytuje pouze v podobě neformálních kurzů, kde se vězni doučují základním všeobecným znalostem spojených s řádným, způsobilým a mravním životem, finanční gramotností atd.

Vězni se učí komunikovat v moderním světě v situacích, které se v jejich životě s největší pravděpodobností budou vyskytovat, např. pracovní pohovory, komunikace a vztahy na pracovišti. Všeobecný přehled zahrnuje doplňování základních znalostí české gramatiky a cizích jazyků, základní právní úpravu chování ve společnosti českými zákony, pracovní návyky, specifika života v moderní společnosti a další. Kurzy dle mého názoru slouží kromě k získání základních návyků spojených s řádným životem také k motivování odsouzených k dalšímu vzdělávání a zvyšování kompetencí v rámci života na svobodě.

7.2 Věznice Břeclav

Věznice Břeclav funguje od roku 1997 a jedná se o věznici s ostrahou (typ C). Ostraha se dále dělí do tří stupňů (nízká, střední, vysoká) a v objektu mohou být trvale umístováni pouze muži. Do konce roku 2005 se jednalo o vazební věznici pro okresy Břeclav, Hodonín, Uherské Hradiště a Zlín. Mimo to se zde nacházelo menší oddělení pro VTOS, typ C. V roce 2006 byla věznice reorganizována na věznici pro VTOS s dohledem (typ A) a s ostrahou (typ C). Mezi lety 2012 a 2015 zde probíhala rozsáhlá rekonstrukce, díky níž byl přistaven nový vězeňský objekt Poštorná. Z celkové kapacity 378 míst zůstala pro VVZ vyhrazena malá část věznice s 27 místy pro VVZ obviněných z okresů Břeclav a Hodonín. Současná kapacita a obsazenost věznice k 13. 11. 2017 je následující (Věznice Břeclav, 2017):

Tabulka 6: Naplněnost Věznice Břeclav

	Celková kapacita	Aktuální stav	Využitelnost
Výkon vazby	27	19	70 %

Výkon trestu	351	315	90 %
Celkem	378	334	88 %

Zdroj: Věznice Břeclav, 2017

Věznice Břeclav zaměstnává celkem 205 zaměstnanců, z toho 118 příslušníků vězeňské služby, ostatní jsou občanští zaměstnanci. Věznice se snaží o jejich kulturní a sociální rozvoj za účelem zvyšování jejich kvalifikace a kompetencí. Vzdělávání zaměstnanců zabezpečuje *Komise fondu kulturních a sociálních potřeb*, jež nabízí spektrum kulturních a sportovních aktivit. V rámci celoživotního vzdělávání jsou zaměstnanci zařazováni do specializačních kurzů a školení. (Věznice Břeclav, 2017)

Organizační struktura je řazena obdobně jako u Vazební věznice Olomouc, počty zaměstnanců jednotlivých oddělení se logicky liší vzhledem k zaměření věznice, počtu uvězněných a zaměstnanců. Kromě daných oddělení se zde vyskytuje oddíl specializovaný pro výkon trestu odsouzených trvale pracovně nezařaditelných a středisko hospodářské činnosti. (Věznice Břeclav, 2017)

7.2.1 Programy zacházení

Pracovní aktivity

Věznice se snaží zaměstnávat co největší počet vězňů, které do jednotlivých pracovních útvarů přiděluje na základě jejich osobních preferencí a potenciální rizikovosti. Většina vězňů pracuje přímo v rámci chodu věznice jako kuchaři, údržbáři, obsluha kotelny, uklízeči a skladníci. Menší část je zaměstnávána mimo věznici u soukromých podnikatelských subjektů v Břeclavi a okolí např. jako pomocní dělníci. Věznice se snaží o rozšíření svého externího zaměstnávání vězňů, v současnosti na svých webových stránkách nabízí spolupráci podnikatelským subjektům z Břeclavi a okolí. (Věznice Břeclav, 2017)

Pro možnost pracovat mimo věznici, musí vězen splňovat požadované podmínky a získat schválení zařazovací komisí věznice, zpravidla se jedná o vězně pod dohledem, případně nízkým stupněm ostrahy. (Věznice Břeclav, 2017)

Zájmové aktivity

V rámci daných aktivit se odsouzení učí účelně a smysluplně trávit svůj volný čas, počítačový kroužek vedený speciálním pedagogem má rovněž vzdělávací účel a charakter (mírně se liší od počítačových kurzů):

Tabulka 7: Zájmové aktivity Věznice Břeclav

Název aktivity	Odpovědná osoba
Kroužek kondičního posilování	Vychovatel
Akvaristický kroužek	Vychovatel
Hudební kroužek	Vychovatel
Kroužek výtvarné techniky	Vychovatel
Počítačový kroužek	Speciální pedagog

Zdroj: Věznice Břeclav, 2017

Vzdělávací aktivity

Vzdělávání odsouzených je ve věznici organizováno a koordinováno speciálními pedagogy. Stejně jako u Vazební věznice Olomouc, není k dispozici formální vzdělání, v ojedinělých případech potřeby si vězni oficiálně doplňují základní vzdělání a gramotnost se speciálním pedagogem a vychovatelem. Věznice se dále specializuje na neformální vzdělávání v podobě kurzů a seminářů. Populární je zejména počítačová gramotnost. (Věznice Břeclav, 2017)

Tabulka 8: Vzdělávací aktivity Věznice Břeclav

Název vzdělávací aktivity	Odpovědná osoba
Počítačová gramotnost – začátečníci	speciální pedagog
Počítačová gramotnost – pokročilí	speciální pedagog
Studium jazyků (AJ, NJ)	speciální pedagog
Zeměpisný kroužek	speciální pedagog

Individuální doplnění vzdělání (základní, gramotnost)	speciální pedagog
--	-------------------

Zdroj: Věznice Břeclav, 2017

8 Charakteristika výzkumného šetření

Výzkum práce je realizován prostřednictvím metod rozhovoru a kazuistiky, kdy je sběr dat proveden prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů. První část výzkumu zahrnuje rozhovor se speciálním pedagogem krajské věznice, týkající se vzdělávání vězňů, jejich motivace, motivačních i demotivačních faktorů, vlivů a snahy edukačních pracovníků o zvýšení motivovanosti vězňů.

Druhá část výzkumu obsahuje dvě případové studie na základě rozhovorů s bývalými trestanci Vazební věznice Olomouc – muž a žena.

8.1 Cíle práce a výzkumu

Hlavní cíl práce: Zjistit, jaké jsou možnosti vzdělávání v českém vězeňském systému a popsat druhy vzdělávacích oborů.

Dílčí cíle:

- popsat historický vývoj vězeňství,
- popsat problematiku výkonu trestu odnětí svobody,
- definovat podmínky vzdělávání ve vězení,
- charakterizovat olomouckou vazební věznici,
- na základě rozhovoru a kazuistiky zjistit motivaci vězňů ke vzdělávání a důvod jejich vzdělávání.

Výzkumné otázky

1. Ovlivňuje věk a pohlaví osob ve VTOS jejich motivaci ke studiu?
2. Způsobuje demotivaci vězňů k neformálnímu vzdělávání domněnka, že je vzdělávání pro jejich život nepřínosné?
3. Jsou vězni ke vzdělávání motivovanější s blížícím se termínem propuštění?
4. Ovlivňují motivaci ke vzdělávání vztahy ve vězeňském kolektivu?

5. Dokáží edukační pracovníci věznice efektivně motivovat vězně ke vzdělávání?

8.2 Metody výzkumu

8.2.1 Rozhovor

Rozhovor je metodou určenou ke sběru informací dat a jejich následné interpretaci. Zakládá se na přímém dotazování konkrétní osoby (individuální) či osob (skupinový). Rozhovory rozlišuje Hendl (2016) na základě své struktury a průběhu:

- **strukturovaný** – v dotazníku jsou stanoveny přesné otázky, tazatel a dotazovaný se drží přesného postupu a pořadí, nevybočují od stanovených otázek a dále je nedoplňují o příbuzné témata či informace, získaná míra poznatků je nízká,
- **polostrukturovaný** – pro dotazník jsou rovněž stanoveny předem připravené otázky a téma rozhovoru, tazatel a dotazovaný však mohou odbočovat a dle momentální situace doplňovat otázky a informace či měnit pořadí otázek, čímž se míra získaných poznatků zvyšuje, tazatel dále může klást doplňující otázky,
- **nestrukturovaný** – pro rozhovor je stanoveno pouze téma, případně možné okruhy otázek; obsah, pořadí a formulace otázek závisí na tazateli dle momentální situace, dotazovaný má prostor pro poskytování řady informací do hloubky a vyjádření svých pocitů, zjištěná míra poznatků je vysoká, zpracování však složité.

Pro účely práce byl vybrán polostrukturovaný rozhovor. Základním požadavkem pro dosažení výsledku a formulaci otázky je výběr zaměření, jež ověřuje stanovenou hypotézu výzkumu či výzkumné otázky. V rámci přípravy rozhovoru tazatel jasně vymezuje problematiku výzkumu, určuje vzorek respondentů, na základě požadavků výzkumu volí typ rozhovoru a formuluje otázky. Rozhovor je vhodnější začínat obecnými otázkami a postupně se dostávat do hloubky tématu či k osobním otázkám.

8.2.2 Kazuistika (případová studie)

Kazuistika stejně jako rozhovor patří mezi kvalitativní metody výzkumného šetření, jedná se o výzkum na konkrétním příkladu (osoba, případ). Kazuistika představuje ucelenou a podrobnou studii vybraného případu, obsahuje souhrnný popis případu s údaji o začátku, vývoji a průběhu sledovaného jevu.

Hendl (2016) uvádí struktury:

- **anamnéza** – údaje o sledovaném vzorku, většinou jde u lidí o osobní údaje (věk, pohlaví atd.) a údaje o jevu, který je na nich zkoumán (délka VTOS atd.), mohou být uvedeny rovněž informace o sociálním prostředí,
- **katamnéza** – popis případu a jeho průběhu, může obsahovat též přímé citace respondenta, pro doplnění děje a prožívaných pocitů zkoumané osoby, účelem je co nejpřesněji zaznamenat realitu,
- **analýza a interpretace** – případ je analyzován a interpretován jako celek či jeho vybrané části, poznatky se doplňují a porovnávají s dříve získanými teoretickými poznatky problematiky, cílem je zdůvodnění vybraných jevů a chování respondenta,
- **diskuse a závěr** – zahrnuje zhodnocení případu a vymezení získaných poznatků.

V rámci případové studie byly pro účely práce vybrány dvě osoby – muž a žena, které absolvovaly VTOS v českých věznicích po odsouzení, v rámci čehož se účastnili vybraného vzdělávacího programu věznice. Případová studie se soustřeďují na oblast motivace ke vzdělávání ve VTOS.

8.3 Charakteristika respondentů

Výzkumu se zúčastnily dva typy respondentů. Patří mezi ně pedagog krajské věznice a dva odsouzení, kteří již byli propuštěni z VTOS. Rozhovor byl realizován s příslušníkem Vězeňské služby ČR na pozici speciálního pedagoga, kde působí již více než pět let. Pracuje v krajské věznici, typu C, rozdělené na mužskou a ženskou část.

Ve věznici je vzdělávání dobrovolnou součástí programu zacházení. Jeho dosažené vzdělání je vysokoškolské, v oboru speciální pedagogika a pravidelně se dvakrát ročně účastní školení pořádaných Vězeňskou službou ČR.

Mezi jeho podřízenými jsou vězeňští vychovatelé, pedagog volného času a další specialisté. Tým jeho podřízených zpracovává diagnózu odsouzeného, na základě čehož vzniká individuální program zacházení každého vězně. V rámci své pracovní náplně vede několik vzdělávacích kurzů, z kategorie neformálního vzdělávání, zaměřené především na všeobecné vzdělávání a výuku praktických dovedností.

Kazuistického výzkumu se zúčastnili dva odsouzení, kteří byli v minulosti v rámci svého VTOS umístěni ve Vazební věznici Olomouc. Kazuistický výzkum je zpracován z pohledu muže a ženy, kteří byli oba trestáni za majetkovou trestnou činnost. Respondent je recidivistou, který byl poprvé odsouzen v letech 2006 – 2009, následně v letech 2011 – 2016. Před koncem svého druhého VTOS se účastnil řízeného samostudia anglického jazyka, jedná se o kombinaci neformálního a informálního vzdělávání. Vzdělávacího procesu ve VTOS se z celkem osmi let účastnil pouze rok a půl. Odsouzená žena byla ve VTOS pouze mezi lety 2010 – 2013, k recidivě nedošlo a vzhledem ke skutečnosti, že v současnosti vychovává roční dítě, se recidiva nepředpokládá. V rámci svého VTOS se zúčastnila neformálního vzdělávacího kurzu „Svět financí.“

8.4 Diskuze a shrnutí výzkumu

8.4.1 Rozhovor se speciálním pedagogem

Prvním respondentem je speciální pedagog krajské věznice, který dle vzájemné domluvy nebude blíže jmenován, specifikuji zde pouze základní charakteristiky. Na svém současném místě ve věznici působí respondent více než pět let. Jedná se o věznici typu C, s ostrahou, rozdělenou na mužskou a ženskou část. Vzdělávací aktivity se týkají neformálního a informálního vzdělávání, pro vězně ve VTOS představují dobrovolnou součást programů zacházení. Pokud některý z vězňů projeví zájem o formální vzdělávání na SOU, projednává se jeho přeložení do příslušné věznice. Některé připravené otázky byly během rozhovoru a jeho interpretaci v práci propojeny.

Projevují zájem o vzdělání více ženy nebo muži? Je motivace ke vzdělávání větší u mladších osob? Jakých vzdělávacích aktivit se účastní?

Největší zájem o vzdělávání projevují ženy, zájem o vzdělávání má až o 50 % více žen než mužů. Ze vzdělávaných osob ve vězení tvoří většinu ženy, přestože je zpravidla vězněno více mužů. Zájem o vzdělávání projevuje více než třetina uvězněných. Motivace ke vzdělávání s přibývajícím věkem zpravidla klesá, což odpovídá situaci osob v běžné společnosti. Zájem o jazyky projevují, více mladší vězni, starší se spíše zaměřují na problémy moderní komunikace a finanční gramotnost. Ženy mají o jazyky mnohem menší zájem než muži.

Má doba uvěznění a blížící se propuštění vliv na motivaci ke vzdělávání? Mají o vzdělávání zvýšený zájem vězni před svým propuštěním?

O vzdělávání mají zájem zejména vězni s délkou trestu mezi 2 – 5 let, zejména v posledních dvou letech před propuštěním se zvyšuje zájem o neformální vzdělávání (finanční gramotnost, komunikace v moderním světě). Samostudium anglického jazyka se realizuje rovněž u déle vězněných osob, pokrok je však individuální a zpravidla malý. Někteří odsouzení jsou pro svůj zájem o formální vzdělávání přemístováni do jiných věznic. Nelze říci, že vězni mají větší motivaci ke vzdělávání přímo před propuštěním, např. tři měsíce, motivovanost je však rozhodně vyšší u vězňů s reálnými „vyhlídkami“ na návrat do společnosti. Rizikovou skupinu pro vzdělávání představují osoby s délkou trestu více než 10 let.

Myslíte si, že má vzdělávání pro vězně konkrétní přínos? Jak vězně ovlivňují vzdělávací aktivity?

Vzdělávání má pro vězně značný přínos a zájem o něj se z pohledu vězeňského personálu cení, mnoho z nich nemá ani základní znalosti a dovednosti nutné pro život ve společnosti, jejich motivace a zájem je důležitý pro řádnou resocializaci. Kurzy jsou specificky sestaveny tak, aby byly vězňům předávány informace a znalosti potřebné pro praktický a bezúhonný život v dnešní společnosti. Učí se zacházet s financemi, respektovat zákon a komunikovat v dnešní společnosti, např. u pracovních pohovorů, v pracovním kolektivu apod., proto je jejich motivace k neformálnímu vzdělávání důležitá.

Mají vězni o vzdělávání zájem? Jaké jsou důvody jejich zájmu o vzdělávání?

Samotní vězni zájem o vzdělání iniciují méně, často se je k započetí snaží motivovat edukační pracovníci nabídkou kurzů, uvedením výhod a přínosů, které jim vzdělání přináší. Řada vězňů se snaží napravit a jsou si vědomi toho, že v očích vězeňského personálu jim zájem o vzdělávání zvedá hodnotu. Uvědomují si také praktický přínos kurzů i znalostí jazyka a chtějí, aby jim nové znalosti ulehčily život na svobodě.

Když se vězni rozhodnou pro vzdělávací aktivitu, baví je? Myslíte si, že se vězni dokáží sami motivovat?

Osobní zaujetí lze pozorovat nejvíce u žen a mladých mužů. Když se podaří vězně ke vzdělávání iniciovat, často je kurzy začnou bavit a motivují sami sebe svým osobním zaujetím vůči vzdělávání. Většina vězňů kurzy úspěšně ukončí a menší část z nich znalosti aplikují v praktickém životě.

Jaké jsou podle vás hlavní motivační faktory? Jaké jsou podle vás hlavní demotivační faktory a vzdělávací bariéry?

Ve VTOS se projevují více motivace vnitřní než vnější. Vězni se snaží smysluplně využít svůj čas, zabavit se a často též jen „zahánět nudu.“ Mezi motivační faktory patří rovněž získání praktických dovedností (právní minimum, finanční gramotnost, komunikační schopnosti), které jim usnadní život na svobodě, což platí též pro získávání jazykových dovedností. Většina vězňů, kteří se jazyky učí, to dělá spíše kvůli svým osobním zájmům než proto, že by věřili, že jazyk využijí v profesním životě.

Demotivační faktory a vzdělávací bariéry vychází zejména z osobních návyků a životního stylu, který vězni vedli před nástupem do VTOS. Mnoho z nich se se vzděláním prakticky nikdy neseťkali. Neukončili řádné vzdělávání, nebyli schopni dokončit učiliště či ZŠ, které jsou nejjednodušší formou vzdělávání v ČR, pochází z nevzdělaných rodin, nikdy v životě nebyli ke vzdělávání motivováni ani jinak vedeni apod. Přetrvávají názory, že vzdělání není důležité, nemá přínos a nepomůže zlepšit životní situaci po propuštění z VTOS. Čím je vězeň starší, tím hůře se dané bariéry boří.

Ovlivňují motivaci vězňů ke vzdělávání vztahy se spoluvězni? Ovlivňují motivaci vězňů ke vzdělávání vztahy s vězeňským personálem?

Vztahy mají na motivaci vliv, zda je však pozitivní či negativní se odvíjí od konkrétních případů. Někteří vězni se vzdělávají společně a diskutují o získaných dovednostech, sdílení působí jako silný motivační faktor. Naproti tomu, když je někdo šikanován a traumatizován vztahy se spoluvězni, jeho motivace výrazně klesá nejen v rámci vzdělávání, ale též u ostatních aktivit jeho programu zacházení. Může se začít celkově odvracet od komunikace s dalšími vězni, včetně diskuzí a sdílení získávaných znalostí ostatních vězňů.

Setkáváte se často s pozitivním (motivačním) / negativním (demotivačním) přístupem vězňů ke vzdělávání?

Respondent se setkává v rámci své praxe s oběma typy situací, např. 10 % vězňů během svého výkonu VTOS neprojevuje zájem o vzdělání ani náznakem, nehledě na délku trestu, jedná se o osobní přístup k problematice a jakákoli snaha o jejich motivování je zcela zbytečná. Naproti tomu jak bylo uvedeno výše, nejvyšší motivovanost se projevuje u žen, vězněné ženy mají ke vzdělávání většinou lepší předpoklady a větší zájem.

Jak se snažíte vězně motivovat?

Vzdělávání napomůže vězňům k rychlejší a efektivnější resocializaci a patří mezi aspekty, které přispívají ke snížení délky trestu. O daných skutečnostech se pedagogičtí pracovníci a přidělení vychovatelé snaží vězně řádně informovat a zajistit, aby pochopili význam vzdělávání. Edukační pracovníci se snaží bořit výše uvedené demotivační bariéry a iniciovat vězně k započetí vzdělávání. Vězni jsou při nástupu do VTOS v rámci sestavování programu zacházení pobízeni k výběru pracovních i vzdělávacích aktivit, jelikož je vytváření správných návyků a získávání praktických informací pro resocializaci klíčové. Každému vězni se snaží přidělit kromě práce minimálně jednu vzdělávací aktivitu na základě jeho individuálních potřeb.

Je daná motivace úspěšná?

Při nástupu do VTOS vězni většinou zájem o vzdělávání neprojevují. Většina z nich se ke vzdělávání připojí až během výkonu VTOS, často až po několika letech

v závislosti na délce trestu. Motivace je relativně úspěšná, u žen a mladších mužů, je výrazně snadnější a úspěšnost je rovněž vyšší. Když vězeň vzdělávací proces započne, většinou jej úspěšně dokončí, pouze menší část z nich je dokáže využít i v praxi po propuštění z VTOS. Vždy se ve vězeňství vyskytují odsouzení, jež ke vzdělávání motivovat nelze, bariéry a osobní nezájem jsou příliš velké, jedná se však pouze o zhruba 10 % osob. Během víceletých VTOS se často vyskytují období, ve kterých se vězeň vzdělává a kdy se věnuje jiným aktivitám (práce, zájmové činnosti, terapie, apod.).

Shrnutí

Motivace vězňů se liší na základě jejich základních rysů, motivace a zájem o vzdělávání je zvýšený u žen a mladých mužů do 30 let, rizikovou skupinu představují muži starší 45 let. Dané faktory ovlivňují rovněž druhy vzdělávacích aktivit. Výuka anglického jazyka je nejpopulárnější u mladých mužů, praktické dovednosti jako právní minimum, finanční gramotnost a komunikační dovednosti jsou naopak populárnější u žen a starších mužů. Řízené samostudium AJ se účastní rovněž někteří vězni s vyšší délkou VTOS (přes deset let), kteří se nechtějí vzdělávat v kurzech.

Vězni nejčastěji započínají vzdělávání v průběhu VTOS, nikoli při nástupu. U vězňů s delším trestem se neformální a informální vzdělávání nejčastěji započíná v době, kdy do propuštění zbývají dva roky a méně. Motivace je nejčastěji vnitřní, vězni chtějí využít svůj volný čas smysluplně. Praktické přínosy si uvědomují často až po delší době.

Hlavními motivačními faktory jsou vnitřní pohnutky jako snaha o zahnání nudy, smysluplné využití volného času a osobní zaujetí apod. Dále rovněž získání dovedností ke snadnějšímu začlenění do společnosti po propuštění z VTOS. Demotivační faktory a bariéry, které se edukační pracovníci snaží bořit, vychází ze špatných návyků a životního stylu před uvězněním (demotivace ke vzdělávání při výchově v dětství, absence vzorů, mylná přesvědčení o významu vzdělávání). Nejsložitější je práce s muži po 45 letech věku ve VTOS. Motivaci vězňů ovlivňují rovněž vztahy v kolektivu věznic, zejména vztahy se spoluvězni i jejich přístup ke vzdělávání. Vzdělávací bariéry upevňují traumatizující vztahy se spoluvězni, naopak motivaci mohou podpořit společné vzdělávací aktivity, diskuze a sdílení získaných znalostí.

Edukační pracovníci pracují na motivaci vězňů bořením vzdělávacích bariér a chybných postojů vůči vzdělávání. Vychovatelé úspěšně podporují vězně k účasti na vzdělávacích aktivitách, s nimiž dále spolupracují pedagogičtí pracovníci a podílí se na jejich komplexní motivaci v průběhu vzdělávacího procesu. Motivace je snadnější a úspěšnější u skupin vězňů, kteří byli výše uvedeni jako hlavní skupiny vzdělávaných vězňů, jedná se o ženy a muže, zejména ve věku do 30 let.

8.4.2 Kazuistika odsouzeného – muž

Ke kazuistickému výzkumu svolil jeden z bývalých vězňů, který byl umístěn ve VVO mezi lety 2011 – 2016. Jedná se o muže, který je v současnosti 46 let starý a má jedno nemanželské dítě. V minulosti byl trestán za opakovanou majetkovou trestnou činnost, v délce VTOS tři a pěti let. Během rozhovoru pojednával o svém vzdělávacím procesu a motivaci k němu v rámci svého posledního VTOS, který vykonával v VVO po dobu 5 let (během prvního trestu se nevzdělával vůbec). Byl umístěn v běžné části věznice Olomouc s ostrahou (typ C), jedná se o recidivistu. Jeho dosažené vzdělání před VTOS zahrnuje získání výučního listu ze SOU, obor automechanik.

Jak jste využíval svůj volný čas ve věznici? Jaké aktivity jste vykonával?

Dle výpovědi odsouzeného měl dostatek času věnovat se sám sobě a přemýšlet o sobě i o budoucnosti. „*No času na sebe jsem měl dost... pracoval jsem, někdy si četl věci z knihovny, když jsem se fakt nudil. Taky jsem se začal sám učit angličtinu.*“ Dle své výpovědi se vězeň velmi často nudil a hledal aktivitu, kterou by se mohl zabavit. Proto do svého programu zacházení zařadil práci, pravidelné posilování a vzdělávání zejména formou samostudia. Společných kurzů se neměl zájem účastnit.

Jaké vzdělávací aktivity byly ve vaší věznici k dispozici?

Odsouzený o vzdělávacích aktivitách neměl jasný přehled. „*Myslím, že tam bylo něco s penězma a potom ta angličtina, příznám se, že jsem se moc nestaral.*“ Ve VVO jsou k dispozici kurzy *svět financí, komunikace v moderním světě, organizované samostudium cizích jazyků a člověk a jeho život*. Odsouzený znal okrajově pouze dvě možnosti, převážně však v důsledku vlastní viny a nezájmu.

Měl jste zájem se zapojit do vzdělávacích aktivit? Zapojil jste se do vzdělávacích aktivit?

Během prvních dvou let ani u předchozího VTOS (2004-2007) odsouzený o žádné vzdělávání zájem neprojevoval. Později jej začaly zajímat knihy (časopisy, romány atd.) a rok a půl před propuštěním se začal věnovat samostudiu angličtiny pod vedením speciálního pedagoga.

Byl Váš zájem o vzdělávání ovlivněn přístupem vězeňského personálu k Vaší osobě?

Odsouzený uvedl: „*Vlastně mi to navrhl vychovatel, potom za mnou chodil druhý učitel (myšleno speciální pedagog), dal mi na střídačku vždycky pár učebnic a já v nich četl, sem tam si něco zapisoval, párkrát jsem měl i kazetu.*“ Podnět ke vzdělání přišel ze strany vězeňského personálu, poté se odsouzený věnoval samostudiu třikrát až čtyřikrát týdně ve svém volném čase. Postupem času mohl zvyšovat úroveň složitosti studovaných materiálů, před propuštěním se dostal na jazykovou úroveň mírně pokročilých (lze klasifikovat jako úroveň A2, max. B1), což odpovídá znalostem učiva dětí páté třídy prvního stupně ZŠ. S angličtinou dosud zkušenosti neměl.

Podporoval váš vězeňský personál ve vzdělávání? Snažil se Vás personál motivovat?

Ze strany vězeňského personálu nepociťoval odsouzený komplexní motivaci, která v podstatě skončila udáním podnětu k započetí studia. „*Sem tam mi řekl, že si mám něco zopakovat, zeptal se na pár věcí, jinak mu to v podstatě bylo jedno, co se naučím.*“ V rámci samostudia byl pokrok udáván vlastní iniciativou odsouzeného, personálu dle jeho výpovědi příliš nezáleželo, jakého pokroku dosáhne.

Byl váš zájem o vzdělávání ovlivněn přístupem spoluvězňů ke vzdělání?

Vězeňské prostředí působilo na odsouzeného demotivačně, dle výpovědi se v okolí nenacházel nikdo, kdo by jej jakkoli ke studiu motivoval. Jediným motivem byly zmínky o internetu a rozvoji sociálních sítí, které slýchal od nově přichozích vězňů, a motivovaly jej k samostudiu. „*Sem tam někdo z chlapů řekli, že je na internetu něco nového, ale je blbé, když neumíš anglicky, chtěl jsem se něco přiučit kvůli tomu.*“ (...) „*nějaký učení tam moc nikoho nezajímalo, všichni by akorát furt cvičili.*“ Motiv ke

vzdělávání odsouzený spatřoval v praktickém uplatnění převážně v osobním životě a zájmové činnosti při práci s internetem a sociálními sítěmi.

Byl jste kvůli svému studiu v kolektivu znevýhodněn? Byl Váš zájem o vzdělávání ovlivněn přístupem spoluvězňů k Vaší osobě?

V rámci samostudia se vězeň ohrožen či znevýhodněn necítil. Příležitostně se setkal s popichováním a lehkou provokací od spoluvězňů (odsouzených na delší dobu), při studiu se častěji cítil ignorován.

Zapojil se někdo ze spoluvězňů k Vám při studiu?

Na dotaz, zda on sám někoho motivoval k zapojení ke studiu vězeň, odpověděl kladně. Jeden z vězňů (rok propuštění 2018) se před jeho propuštěním k řízenému samostudiu rovněž zapojil, odsouzený neví, zda se dotyčný vzdělává i v současnosti. „ (...) *jo půjčil jsem mu pár knížek (myšleno učebnice) a on si je přečetl, myslím, že si pak i půjčil něco pro sebe.* “ Skutečnost, že svým studiem motivoval i dalšího vězně považuji za velmi pozitivní aspekt vlivu, přestože vězeň sám nebyl ke studiu svým prostředím dostatečně motivován.

Ze svého současného pohledu - změnil byste něco na svém přístupu ke vzdělávání během výkonu svého trestu?

Se vzdělávacím procesem během VTOS je odsouzený dostatečně spokojený, v současnosti je zaměstnán jako automechanik. Ze současného pohledu, kdy se v životě již snaží o řádné zařazení do společnosti, uvádí, že má potíže s finanční gramotností, čemuž mohl zamezit účastí v kurzu svět financí. „*Mohl jsem třeba chodit na ty finance, ale to se mi tehdy nechtělo, už s tím nic nenadělám.*“

Pokračujete ve studiu angličtiny i v současnosti?

Odsouzený se v rámci získávání znalostí anglického jazyka spontánně učí nové informace, zejména pro původní účely práce s internetem a sociálními sítěmi. Na internetu se věnuje sledování cizojazyčných videí především na sociálních sítích. Chce jim plně porozumět, proto si doplňuje vybrané znalosti angličtiny.

Shrnutí

Pro vězně byla hlavním důvodem ke studiu nuda, kterou pociťoval v rámci svého režimu VTOS. Hlavním motivačním faktorem se stal zájem o internet a sociální sítě, kde odsouzený považoval za potřebné znalosti anglického jazyka. Přesný přehled o poskytovaných programech neměl, převážně však z vlastního nezájmu. Jeho zájem se projevil až s blížícím se propuštěním, kdy se rok a půl před propuštěním začal věnovat řízenému samostudiu angličtiny.

Vzdělání bylo iniciováno návrhem vychovatele a jako motivační faktor zapůsobilo zaujetí zmínkami o pokrocích internetu a rozvoji sociálních sítí, do čehož se chtěl po propuštění aktivně zapojit. Jeho hlavním zájmem a účelem studia jazyka je zájmová činnost, kdy od propuštění rád sleduje videa na internetu nejrozličnějších žánrů (světové kuriozity, humorná videa, zajímavosti ze světa apod.), která jsou převážně v angličtině.

Za negativní výsledek výzkumu považují fakt, že odsouzený nebyl komplexně motivován speciálním pedagogem, který řídil jeho samostudium. Odsouzený pociťoval převážně jeho nezájem a motivaci musel nacházet sám. Ze strany spoluvězňů odsouzený rovněž pociťoval ignoraci, v některých případech příležitostnou provokaci, která však na něj neměla negativní vliv. Vězeňské prostředí a přístup osob v něm rozhodně nelze považovat za motivující. Naproti tomu se motivačním faktorem staly právě zmínky spoluvězňů o příležitostech využití anglického jazyka v rámci zájmové činnosti, nejednalo se však o motivaci přímou.

Za velmi pozitivní faktor považují fakt, že o jazyk odsouzený projevuje osobní zájem, vzdělává se rovněž po propuštění a částečně mu pomáhá též zlepšovat všeobecný přehled a začlenění do společnosti. Po propuštění z VTOS své samostudium dále realizuje, významného pokroku v porozumění jazyka dosáhl právě v rámci sledování videí přímým poslechem jazyka, k čemuž ve VTOS neměl příležitost. Skutečnost, že odsouzený pokračuje ve vzdělávání i po propuštění z vězení svědčí o jeho motivovanosti.

Nejvýznamnějším přínosem rozhovoru je dle mého názoru poznatek, že sám dokázal alespoň částečně motivovat dalšího vězně k samostudiu, přestože nelze v současnosti zjistit, jakých výsledků jeho spoluvězeň dosáhl.

8.4.3 Kazuistika odsouzeného – žena

Druhým respondentem se stala žena, která byla ve VTOS v letech 2010-2013 rovněž ve VVO. Umístěná byla v ženské části běžné věznice, jednalo se rovněž o věznicu s ostrahou, délka trestu činila tři roky. Trestána byla poprvé za úmyslnou majetkovou trestnou činnost (krádeže), po propuštění u ní nedošlo dosud k recidivě. V současnosti má 31 let, po propuštění z věznice se vdala a má jedno dítě, se kterým je momentálně v domácnosti na mateřské dovolené. Její dosažené vzdělání je SOU s výučním listem, obor cukrářka.

Jak jste ve věznici využívala svůj volný čas? Jaké aktivity jste vykonávala?

Odsouzená se ve volném čase pravidelně věnovala zájmové činnosti v podobě zahradnického kroužku. Náplní činnosti bylo zejména pěstování plodin a květin, vytrhávání plevelu a komplexní péče o záhony, jedná se o čistě manuální práci, která se všeobecným vzděláním nemá nic společného. Během VTOS se zúčastnila jednoho z neformálních kurzů (svět financí), který úspěšně dokončila.

Jaké vzdělávací aktivity byly ve vaší věznici k dispozici?

O vzdělávacích kurzech má odsouzená lepší přehled než předešlý respondent: „*Měli jsme svět financí, tam jsem chodila, ještě tam byly takové ty kurzy pro život (myšleno komunikace v moderním světě, člověk a jeho život) a někdo měl i anglinu.*“ Informovanost byla dostatečná, pocházející ze zájmu odsouzené, která si pročetla materiály o možnostech vzdělávání.

Měla jste zájem se zapojit do vzdělávacích aktivit?

„*Vlastně ani moc ne, spíš mě k tomu pomohl vychovatel, tak jsem s tím začala, ale nakonec to bylo docela fajn.*“ Podnět ke vzdělávání pocházel rovněž ze strany vychovatele jako u předchozího respondenta. Vězni mají v rámci VTOS dostatek volného času a vychovatelé se je snaží navést k tomu, aby jej smysluplně využívali.

Zapojila jste se do vzdělávacích aktivit?

Respondentka se po roce v VTOS zapojila do kurzu svět financí, který úspěšně dokončila. Náplní kurzu byly základy finanční gramotnosti, přerozdělení výplaty,

varování před dluhy a půjčkami, důsledky zadlužení, základy daní a dalších odvodů od mzdy apod. Zapojení do vzdělávacích aktivit, tudíž bylo aktivní.

Bavilo Vás chodit do kurzu? Myslíte si, že měl kurz pro Váš život přínos? Co Vás pro studium nejvíce motivovalo?

„Docela jo, aspoň to byla změna. Já nečtu ani se neučím, takže i jo. Ze začátku se mi do toho moc nechtělo, ale pak mě to fakt začalo bavit.“ Pro respondentku byl kurz zajímavá změna, některé informace, které si zapamatovala je schopná používat v praxi. Přínos respondentka spatřuje zejména v obeznámení, jak zacházet se získanými financemi (mzdou) a jak je přerozdělit, identifikovat náklady na živobytí, stravu apod. V současnosti jsou pro ni získané znalosti přínosem zejména kvůli péči o svou rodinu.

Byl Váš zájem o vzdělávání ovlivněn přístupem vězeňského personálu k Vaší osobě?

Jak bylo uvedeno výše, podnět k započetí vzdělání byl udán vychovatelem, stejně jako u předchozího respondenta. Edukačně působící pracovníci se snaží o specifické zaměření vzhledem k potřebám konkrétních vězňů. Naprostá většina z nich má zcela minimální finanční gramotnost, která je často příčinou trestné činnosti, jako v případě respondentky. Nulová finanční gramotnost a pouhé příležitostné výdělků v oboru se staly příčinou započetí majetkové trestné činnosti, která se jevila jako nejsnadnější zdroj příjmů, které však respondentka společně se svým tehdejší partnerem utratila. Z iniciace vězeňského personálu se proto zapojila do kurzů finanční gramotnosti, které se nyní projeví v životě po propuštění jako přínosné.

Podporoval Váš vězeňský personál ve vzdělávání? Snažil se Vás personál motivovat?

Ze strany vězeňského personálu pociťovala respondentka větší motivaci než mužský respondent. *„Jo, docela je zajímavé, jak nám to jde. Chtěli, ať se pak venku o sebe umíme postarat a neskončíme zas tady...“* Větší motivace může být způsobena organizovaností a systematictější přístupem než u řízeného samostudia AJ u předchozího respondenta. Kurz finanční gramotnosti je vytvořen tak, aby měl zcela

jasný a přímý přínos do praktického života, proto pravděpodobně edukační pracovníci cítí silnější potřebu vězně motivovat.

Byl Váš zájem o vzdělávání ovlivněn přístupem spoluvězňů ke vzdělání?

V ženském vězeňství lze pozorovat komplexně větší motivovanost ke vzdělávání než u mužů. „*Některé holky tam chodily se mnou, taky je to bavilo a někdy jsme to spolu probíraly, aspoň jsem v tom nebyla sama, učení mi fakt nejde.*“ Motivovanost je vyšší, jelikož se kurzu účastnilo více odsouzených společně a témata spolu měly příležitost diskutovat. Několik dalších vězenkyň o kurz projevovalo rovněž osobní zájem a kurz je bavil, což v kolektivu a prostředí, které je převážně demotivační velmi pozitivním aspektem.

Byl Váš zájem o vzdělávání ovlivněn přístupem spoluvězňů k Vaší osobě?

Přestože další odsouzené projevovaly o kurz finanční gramotnosti zájem, případně i jiné vzdělávání, usuzuji, že kolektiv celkově působil svým přístupem k odsouzené spíše demotivačně. „*Mě to bylo jedno, co si kdo myslí, vztahy tam nebyly nic moc, dál to nechci rozebírat.*“ Pravděpodobně se zde nacházely osobní vztahové problémy, které se staly demotivačním faktorem, jež se odsouzená snažila ignorovat.

Ze svého současného pohledu - změnila byste něco na svém přístupu ke vzdělávání během výkonu svého trestu? Věnovala byste třeba více času četbě nebo učení angličtiny?

Se získanými znalostmi je ze zpětného pohledu odsouzená spokojená. „*Ne, mě se v kurzu líbilo, hospodaření mi celkem jde, ani moc dluhy nemáme* (o své současné finanční situaci dále nehovořila).“ Lze pozorovat, že po účasti kurzu respondentka s rodinnými financemi relativně dobře hospodaří, vyskytují se zde stále jisté finanční komplikace, které by mohly potenciálně vést k recidivě. V praxi je však k řádnému životu motivována díky péči o dítě, které má v současnosti zhruba jeden rok.

O jiné vzdělávání zpětně ani v současnosti respondentka neprojevuje zájem. „*Jeden kurz mi stačil, ještě jsem tam pracovala, takže toho bylo dost. Angličtina mě nebaví, ani ji nepotřebuju a čtení též nemusím.*“ Se svým vzděláváním ve VTOS je respondentka spokojená a svůj přístup by zpětně nezměnila.

Shrnutí

Respondentka je osobou s evidentně nízkým vzdělávacím potenciálem, přesto se během výkonu VTOS zapojila do vzdělávacího procesu a úspěšně ukončila kurz *Svět financí*, kde získala základní finanční gramotnost potřebnou pro spořádaný život. Vzdělávání bylo iniciováno přiděleným vychovatelem, který jí kurz nabídl. Hlavním motivačním faktorem se poté stalo osobní zaujetí, kurz respondentku bavil. Motivaci, která je u žen ve VTOS vyšší než u mužů podpořilo sdílení navštěvování kurzu s vybranými spoluvězeňkyněmi a vzájemné sdílení informací i společné diskuze na dané téma. Edukační pracovníci rovněž ženu dokázali dostatečně motivovat.

V rámci demotivačních faktorů lze předpokládat na základě výpovědi blíže nespecifikované problémy ve vězeňském kolektivu. Přístup vězeňkyň ke vzdělávání byl motivující, zatímco přístup k ní samotné naopak demotivující. Zařadit chci mezi demotivační faktory rovněž nízký vzdělávací potenciál respondentky a osobní nezájem o formální vzdělávání.

Respondentka se dále nevzdělává, ani o to nemá zájem. Vzhledem k tomu, že se jedná o osobu bez zájmu o intelektuální vzdělávání, lze úspěšné dokončení kurzu považovat za velmi přínosné. Získané znalosti dokázala respondentka využít ve společnosti, dále se však nevzdělává. V současnosti žije jako žena v domácnosti a stará se o dítě. Finanční prostředky, kterými disponuje, pochází ze mzdy manžela, jež pracuje jako stavební dělník.

9 Závěr

V rámci zpracování diplomové práce byly naplněny spolu s hlavním cílem i cíle dílčí. V rámci výzkumu byly stanoveny výzkumné otázky, na něž jsem díky kazuistickému šetření získala následující odpovědi:

Ovlivňuje věk a pohlaví osob ve VTOS jejich motivaci ke studiu?

Věk i pohlaví rozhodně motivaci ovlivňuje. Ženy jsou ke vzdělávání ve VTOS obecně motivovanější než muži. Z mužů jsou nejvíce motivováni mladí muži ve věku do 30 let, poté věková kategorie 30 - 45 let. Muži nad 45 let pak představují rizikovou skupinu, jejich vzdělávací bariéry se boří těžko.

Způsobuje demotivaci vězňů k neformálnímu vzdělávání domněnka, že je pro ně nepřínosné?

Ano, demotivace se vzhledem k dané otázce však vztahuje ke všem formám vzdělávání, nikoli pouze k neformálnímu. Vězni často vyrůstají a pohybují se v kolektivu, kde je vzdělávání považováno za zbytečnost. Mnoho z nich ke vzdělávání nikdy nebylo vedeno či motivováno a dosáhli velmi nízkého stupně vzdělání.

Jsou vězni ke vzdělávání motivovanější s blížícím se termínem propuštění?

Nejmotivovanější jsou skupiny osob, jejichž termín propuštění je dva roky a méně. Pokud je nadcházející VTOS delší, motivovanost se snižuje, nejnižší je u vězňů s výraznou délkou VTOS přes deset let bez vyhlídek na nadcházející návrat do společnosti.

Ovlivňují motivaci ke vzdělávání vztahy ve vězeňském kolektivu?

Vztahy v kolektivu mají na motivaci rozhodně výrazný vliv, může se jednat o pozitivní i negativní. Zjištěné motivační faktory jsou sdílení získaných znalostí a společné vzdělávání v kurzech. Započetí vzdělávacího procesu je často iniciováno ze strany vychovatele. Demotivaci naopak způsobuje šikana a traumatizující zážitky ze vztahů se spoluvězni.

Dokáží edukační pracovníci věznice efektivně motivovat vězně ke vzdělávání?

Pracovníci jsou schopni vězně efektivně motivovat, ten však musí mít vůči motivaci pozitivní přístup, naslouchat a být ochoten pochopit výhody a přínosy, jež vzdělávání přináší. Zhruba 10 % vězňů ve VTOS není možno jakkoli motivovat ke vzdělávání a zájmu reedukaci.

Motivace vězňů ke vzdělávání je důležitá vzhledem k jeho významu pro dnešní společnost a jeho praktickému uplatnění v profesním i osobním životě. Jedná se o významný aspekt resocializace a součást programů zacházení, jejichž cílem je zamezení recidivy a dosažení úspěšné a trvalé resocializace. Z daných důvodů považuji motivaci vězňů ke vzdělávání za klíčovou pro jejich trvalou nápravu.

Seznam použitých odborných zdrojů

BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. akt. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2014. 176 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-4824-5.

BIEDERMANOVÁ, E. a PETRAS, M. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. 98 s. Studie. ISBN 978-80-7338-115-8.

ČERNÍKOVÁ, V a kol. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. 244 s. Vysokoškolské učebnice. ISBN 978-80-7380-138-0.

ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. 445 s. ISBN 978-80-7380-461-9.

DVOŘÁKOVÁ, M. a ŠERÁK, M. *Andragogika a vzdělávání dospělých: vybrané kapitoly*. Vydání první. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016. 169 stran. Varia; 56. svazek. ISBN 978-80-7308-694-7.

FÁBRY, A. *Penológia*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 2000. 408 s. ISBN 80-7160-140-3.

FISCHER, S. a ŠKODA, J. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2008. 205 s. ISBN 978-80-7387-014-0.

HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. 2., dopl. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2006. 183 s. Studia VŠERS; 12. ISBN 80-86708-30-6.

HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. 2. dopl. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005. 183 s. ISBN 80-86708-05-5.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 4. přepr. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2016. 437 s. ISBN 978-80-262-0982-9.

JELÍNEK, J. a kolektiv. *Trestní právo hmotné*. Praha: Nakladatelství Leges, s.r.o., 2009. s. 357-359. ISBN 978-80-87212-24-0

JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2012. 207 s. ISBN 978-80-87182-24-6.

JŮZL, M. a kol. *Sociální pedagogika v penitenciární praxi*. Brno: Institut mezioborových studií, 2014. 207 s. ISBN 978-80-88010-00-5.

KOZOŇ, A. *Špecifické zaobchádzania s odsúdenými vo väzení*. Trnava: Personál Konzultant, 2006. 172 s. ISBN 80-969455-8-0.

KUBÍČKOVÁ, P. a KMĚTÍK, I. *Penologie*. Karviná: Střední odborná škola ochrany osob a majetku s.r.o., 2011. Studijní opora. ISBN 978-80-200-1781-3.

MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-7368-002-5.

PALÁN, Z. a LANGER, T. *Základy andragogiky*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2008. ISBN 978-80-86723-58-7.

RASZKOVÁ, T. a HOFERKOVÁ, S. *Kapitoly z penologie I*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. 120 s. ISBN 978-80-7435-264-5.

RASZKOVÁ, T. a HOFERKOVÁ, S. *Kapitoly z penologie II*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 184 s. ISBN 978-80-7435-378-9.

SOCHŮREK, J. (2007a) *Kapitoly z penologie. II. díl, Teorie a praxe zacházení s vězňnými*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. 77 s. ISBN 978-80-7372-204-3.

SOCHŮREK, J. (2007b) *Kapitoly z penologie. III. díl, Negativní jevy ve vězení*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. 69 s. ISBN 978-80-7372-205-0.

SOCHŮREK, J. (2007c) *Kapitoly z penologie. I. díl, Úvod do teorie trestu a trestání*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. 57 s. ISBN 978-80-7372-203-6.

STANKO, S., GILLESPIE, W. a CREWS, G. A. *Living in prison: a history of the correctional system with an insider's view*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 2004. ISBN 0313318565.

UHLÍK, J. *Historie věznění a vězeňství v Čechách: osudy významných vězňných osobností, prožité ve významných dobách zemí českých, viděné se zřetelem k vývoji českého vězeňství*. Ve Stráži pod Ralskem: Institut vzdělávání Vězeňské služby v ČR, 2006. ISBN 80-239-9417-4.

VAN ZYL SMIT, D. a SNACKEN, S. *Principles of European prison law and policy: penology and human rights*. Oxford: Oxford University Press, 2009. ISBN 978-0-19-922843-0.

Elektronické zdroje

Graf zaměstnanosti vězňů VVO 2016 – 2017 [online]. vscr.cz, 2017. [cit. 7. 11. 2017]. Dostupné z: <http://vscr.cz/vazebni-veznice-olomouc/wp-content/uploads/sites/21/2017/02/graf-po%C4%8Det-na-jednotliv%C3%BDch-pracovi%C5%A1t%C3%ADch.gif>

PETRAS M. Vězeňská služba ČR, [online]. vscr.cz, 2017. [cit. 7. 11. 2017]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/realizace-programu-zachazeni-s-odsouzenymi-v-navaznosti-na-jejich-identifikovane-rizikove-oblasti.aspx>

Programy zacházení VVO [online]. vscr.cz, 2017. [cit. 7. 11. 2017]. Dostupné z: <http://vscr.cz/vazebni-veznice-olomouc/o-nas/vykon-vezenstvi/program-zachazeni/>

Statistické údaje [online]. vscr.cz, 2017. [cit. 7. 11. 2017]. Dostupné z: <http://vscr.cz/vazebni-veznice-olomouc/informacni-servis/statisticke-udaje/>

Vazební věznice Olomouc [online]. vscr.cz, 2017. [cit. 7. 11. 2017]. Dostupné z: <http://vscr.cz/vazebni-veznice-olomouc/>

Věznice Břeclav – o nás [online]. vscr.cz, 2017. [cit. 20. 11. 2017]. Dostupné z: <http://vscr.cz/veznice-breclav/o-nas/>

Věznice Břeclav – statistika [online]. vscr.cz, 2017. [cit. 20. 11. 2017]. Dostupné z: <http://vscr.cz/veznice-breclav/informacni-servis/statisticke-udaje/>

Věznice Břeclav – zaměstnávání [online]. vscr.cz, 2017. [cit. 20. 11. 2017]. Dostupné z: <http://vscr.cz/veznice-breclav/zamestnavani-veznu/>

Věznice Ostrov [online]. vscr.cz, 2017. [cit. 4. 11. 2017]. Dostupné z: <http://vscr.cz/veznice-ostrov/o-nas/vykon-vezenstvi/moznosti-specializovaneho-zachazeni/>

Věznice Valdice [online]. vscr.cz, 2017. [cit. 7. 11. 2017]. Dostupné z: <http://vscr.cz/veznice-valdice/o-nas/vykon-vezenstvi/program-zachazeni/>

Vzdělávání vězňů [online]. vscr.cz, 2017. [cit. 7. 11. 2017]. Dostupné z: <http://vscr.cz/vazebni-veznice-olomouc/o-nas/vykon-vezenstvi/vzdelavani-veznenych-osob/>

Zaměstnávání vězňů VVO [online]. vscr.cz, 2017. [cit. 7. 11. 2017]. Dostupné z: <http://vscr.cz/vazebni-veznice-olomouc/zamestnavani-veznu/>

Judikatura

§ 1 odst. 1 zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci ČR, ve znění pozdějších předpisů

§ 52 odst. 1

§51 - 54 Vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb.

§56 odst. 2a) zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, ve znění pozdějších předpisů

Usnesení Předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., čl. 26

Seznam zkratk

SOU – střední odborné učiliště

VTOS – výkon trestu odnětí svobody

VVO – Vazební věznice Olomouc

VVZ – výkon vazby

Seznam obrázků a tabulek

Tabulka 1: Naplněnost Vazební věznice Olomouc	53
Obrázek 2: Organizační struktura Vazební věznice Olomouc	54
Obrázek 1: Zaměstnanost ve Vazební věznici Olomouc, 2016-2017	55
Tabulka 2: Speciální výchovné aktivity Vazební věznice Olomouc	56
Tabulka 3: Zájmové aktivity Vazební věznice Olomouc	57
Tabulka 4: Utváření vnějších vztahů Vazební věznice Olomouc	58
Tabulka 5: Vzdělávací aktivity Vazební věznice Olomouc	59
Tabulka 6: Naplněnost Věznice Břeclav	60
Tabulka 7: Zájmové aktivity Věznice Břeclav	62
Tabulka 8: Vzdělávací aktivity Věznice Břeclav	62

Seznam příloh

Příloha 1: Otázky k rozhovoru – speciální pedagog

Příloha 2: Otázky ke kazuistice – A) odsouzený muž, B) odsouzená žena

Příloha 1:

Projevují zájem o vzdělání více ženy nebo muži?

Je motivace ke vzdělávání větší u mladších osob?

Jakých vzdělávacích aktivit se účastní?

Má doba uvěznění a blížící se propuštění vliv na motivaci ke vzdělávání?

Mají o vzdělávání zvýšený zájem vězni před svým propuštěním?

Myslíte si, že má vzdělávání pro vězně konkrétní přínos?

Jak vězně ovlivňují vzdělávací aktivity?

Mají vězni o vzdělávání zájem?

Jaké jsou důvody jejich zájmu o vzdělávání?

Když se vězni rozhodnou pro vzdělávací aktivitu, baví je?

Myslíte si, že se vězni dokáží sami motivovat?

Jaké jsou podle Vás hlavní motivační faktory?

Jaké jsou podle Vás hlavní demotivační faktory a vzdělávací bariéry?

Ovlivňují motivaci vězňů ke vzdělávání vztahy se spoluvězni?

Ovlivňují motivaci vězňů ke vzdělávání vztahy s vězeňským personálem?

Setkáváte se často s pozitivním (motivačním) / negativním (demotivačním) přístupem vězňů ke vzdělávání?

Jak se snažíte vězně motivovat?

Je daná motivace úspěšná?

Příloha 2:

A)

Jak jste využíval svůj volný čas ve věznici? Jaké aktivity jste vykonával?

Jaké vzdělávací aktivity byly ve Vaší věznici k dispozici?

Měl jste zájem se zapojit do vzdělávacích aktivit?

Zapojil jste se do vzdělávacích aktivit?

Byl Váš zájem o vzdělávání ovlivněn přístupem vězeňského personálu k Vaší osobě?

Podporoval váš vězeňský personál vzdělávání? Snažil se Vás personál motivovat?

Byl Váš zájem o vzdělávání ovlivněn přístupem spoluvězňů ke vzdělání?

Pocíval jste kvůli svému studiu v kolektivu známky znevýhodnění? Byl Váš zájem o vzdělávání ovlivněn přístupem spoluvězňů k Vaší osobě?

Zapojil se k Vám někdo z ostatních spoluvězňů při studiu?

Ze svého současného pohledu - změnil byste něco na svém přístupu ke vzdělávání během výkonu svého trestu?

Pokračujete ve studiu angličtiny i v současnosti?

B)

Jak jste využívala svůj volný čas ve věznici? Jaké aktivity jste vykonávala?

Jaké vzdělávací aktivity byly ve Vaší věznici k dispozici?

Měla jste zájem se zapojit do vzdělávacích aktivit?

Zapojila jste se do vzdělávacích aktivit?

Bavilo Vás chodit do kurzu? Myslíte si, že měl kurz pro Vás život přínos? Co Vás pro studium nejvíce motivovalo?

Byl Váš zájem o vzdělávání ovlivněn přístupem vězeňského personálu k Vaší osobě?

Podporoval váš vězeňský personál vzdělávání? Snažil se Vás personál motivovat?

Byl Váš zájem o vzdělávání ovlivněn přístupem spoluvězňů ke vzdělávání?

Byl Váš zájem o vzdělávání ovlivněn přístupem spoluvězňů k Vaší osobě?

Ze svého současného pohledu - změnila byste něco na svém přístupu ke vzdělávání během výkonu svého trestu? Věnovala byste více času třeba četbě nebo učení angličtiny?